

T. C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BİLİŞSEL ÇELİŞKİ KURAMI KAPSAMINDA REPLİKASYON
ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
E. SERCAN AKHANLI

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi CANAY DOĞULU

ANKARA-2019

T. C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BİLİŞSEL ÇELİŞKİ KURAMI KAPSAMINDA REPLİKASYON
ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
E. SERCAN AKHANLI

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi CANAY DOĞULU

ANKARA-2019

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 23/08/2019

Öğrencinin Adı, Soyadı: Eren Sercan Akhanlı
Öğrencinin Numarası: 21610204
Anabilim Dalı: Psikoloji
Programı: Psikoloji
Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu
Tez Başlığı: Bilişsel Çelişki Kuramı Kapsamında Replikasyon Çalışması

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 42 sayfalık kısmına ilişkin, 23/08/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç

3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası: 

Onay

23 / 08 / 2019

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad,

Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu



Sercan Akhanlı tarafından hazırlanan “Bilişsel Çelişki Kuramı Kapsamında Replikasyon Çalışması” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 20/08/2019

(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu):

İmzası

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu, Başkent Üniversitesi



Jüri Üyesi: Prof. Dr. Doğan Kökdemir, Başkent Üniversitesi



Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Suzan Ceylan Batur, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi



Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../20....

Prof. Dr. İpek KALEMCI TÜZÜN

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Akademik ve hayata bakış açısı anlamında bana tarif edemeyeceğim kadar çok şey katan Prof. Dr. Nesrin Hisli Şahin'e, Doç. Dr. Okan Cem Çırakoğlu'na, Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan Gevrekci'ye, Dr. Öğr. Üyesi Nilay Pekel Uludağlı'ya, Dr. Öğr. Üyesi Dilay Eldoğan'a, Dr. Öğr. Üyesi Sinan Alper'e, Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Akbaş'a, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Başgöze'ye ve sonsuz teşekkür ederim.

Özellikle içsel yolculuğumda beni daha iyi tanımamı ve hayatı daha farklı anlamlandırmamı sağlayan başta Prof. Dr. Doğan Kökdemir'e, Dr. Öğr. Üyesi Zuhâl Yeniçeri Kökdemir'e, Öğr. Gör. Dr. Leman Korkmaz'a çok teşekkür ederim.

Bu araştırma sürecinin başlamasında fikirleri ve desteğiyle katkısı olan Dr. Öğr. Üyesi Zuhâl Yeniçeri Kökdemir'e ayrıca tekrar teşekkür ederim.

Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu'ya tez süreci boyunca her konuda yardımlarından, süreci nasıl yönetmem gerektiğine dair fikirlerinden ve problemlerin nasıl çözülmesi gerektiği konusunda bana yol göstermesinden dolayı sonsuz teşekkürler.

Zor günlerimde beni anlayışla karşılamalarından, elbette sadece bu tez sürecinde değil her yaşımda beni her alanda destekledikleri için sevgili aileme ne kadar teşekkür etsem az. Onlarsız bir yaşam hayal edemezdim.

Tez sürecinde ve üniversiteye başladığımdan bu yana bana sadece arkadaş değil kardeş gibi yaklaşan ve üzüntümde, sevincimde yanımda olan can dostum Eray Dağdeviren'e, 15 yıldır neredeyse birlikte büyüdüğüm can dostum Berk Kaya'ya sonsuz teşekkürler. Yine yanımda oldukları için Şevval Tanman, Dicle Tasman, Ebru Eröncel, Eren Tuncay, Umut Ata Öztürk, İrem Köroğlu, Didem Polat, Mahmut Aydın, Can Özbilgi, Büşra Bozkaya, Oğuz Durmaz, Fatih Karaçoban, Tugay Tatlıdil, ve varsa adını unuttuklarıma çok teşekkürler.

Deney sürecinde finalleri olmalarına rağmen Başkent Üniversitesi Psikoloji bölümü bünyesinde öğrenim gören Aslı Gökhan, Büşra Bahar Balcı, Büşra Öztürk, Duru Angı, Elif

Erdem, Esin Kırçalı, Ezel Kırıcı, İlayda, Onur Toprak, Pınar Ekin, Sena Tekçe'ye çok teşekkürler. Başkent Üniversitesi Sosyoloji bölümünden yeni mezun olan Şevval Tanman'a da çok teşekkürler. Deney sürecinde hem sahte katılımcı hem de mülakatı yapan öğrenci rolünü oynayarak büyük katkı verdiniz. Bu araştırma sizlerin sayesinde gerçekleşti.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, daha önce Festinger ve Carlsmith (1959) tarafından yapılan “Cognitive Consequences of Forced Compliance” adlı makaledeki çalışmanın bire bir tekrarlanmasıdır. Orijinal çalışmada katılımcılara verilen para ödülü 1 dolar ve 20 dolar olarak belirlenmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Bu çalışmada ise 1 dolar 1 TL yerine kullanılırken 20 dolar ise 50 TL yerine kullanılmıştır. Çalışma, Başkent Üniversitesi’nde Ticari Bilimler Fakültesi’nde eğitimini sürdüren 43 lisans öğrencisi (23 kadın, 20 erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara araştırmalara katıldıkları için 4 ek puan verilmiştir. Araştırma “performans ölçümü” olarak duyurulmuştur. Katılımcılara iki farklı materyal sunulmuştur. Takılıp çıkarılabilen tabla üzerine kurulmuş 12 adet tahta silindir ilk materyal olarak gösterilmiştir. Bu görev yarım saat sürmüştür. Daha sonra, 48 adet el yardımıyla çevrilebilen küplerden oluşan ikinci materyal sunulmuştur. Bu görev de yarım saat sürmüştür. Her iki materyal de orijinal çalışmadakine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu iki materyal ile alınacak performans ölçümü ile esas amaç katılımcıların sıkılmasını sağlamaktır. Deney odasında yapılan çalışma katılımcılarla bire bir gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara deneyin belirli aşamasında dışarıda bekleyen bir katılımcıyı (deneyden haberi olan sahte katılımcı) deneyin eğlenceli olduğunu söylemesi beklenmektedir. Katılımcı bu yardımı kabul ettikten sonra kendisine 1 TL ya da 50 TL verilmektedir. Son aşamada, deneyden haberi olan psikoloji öğrencisi rolündeki yardımcı, katılımcıya deneyin ne kadar eğlenceli olduğunu sormuştur. Orijinal çalışmadaki sonuçlara göre 1 dolar alan katılımcıların eğlendiği bulunmuştur. 20 dolar alan katılımcıların ise sıkıldığı belirtilmiştir. Genel olarak istenilen tutum değişimine ulaşılmıştır. Bu bağlamda 1 dolar alan katılımcıların bilişsel çelişkiye maruz kaldığı saptanmıştır (Festinger ve Carlsmith, 1959). Ancak bu tez çalışmasında hem 1 TL, hem de 50 TL alan katılımcıların deneyden keyif aldıkları bulunmuştur. Kontrol grubunda yer alan katılımcılar, hem orijinal çalışmada hem de bu çalışmada olduğu gibi deneyden keyif almadıklarını belirtmiştir. Ancak orijinal çalışmaya yöntemsel olarak bağlı kalınamayan durumlar ve şartlar bulunmaktadır. Yapılabilecek yeni çalışmalar ve nelere dikkat edilmesi gerektiği araştırmanın tartışma bölümünde detaylandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel çelişki kuramı, replikasyon, tutum değişimi, psikoloji

ABSTRACT

The purpose of the current study is to replicate the study named “Cognitive Consequences of Forced Compliance”, conducted by Festinger and Carlsmith (1959). In the original study, the money prize given to the participants was determined as 1 dollar and 20 dollars (Festinger and Carlsmith, 1959). While in the current study, the money prize was instead 1 TL for 1 dollar and 50 TL for 20 dollars. The study was conducted with 43 undergraduate students (23 of which were female and 20 of which were male) from Başkent University, Department of International Business. The participants were given 4 extra course points for participating in the experiment. The experiment was announced as “performance measurement”. Participants were given two materials, the first one was 12 cylinders which could be taken in or out from a tray. Then, the second material, which consisted of 48 cubes which could be turned by hand were shown. This process lasted for half an hour. Both materials were prepared as per their counterparts in the original study. The experiment was conducted one by one with the participants in the experiment room. The participants were expected to tell the other participant (which was a confederate) waiting outside that the experiment was fun. After accepting to help, the participants was given 1 TL or 50 TL. In the last stage, the helper who was posing as a psychology student aware of the experiment asked the participants how much fun was the experiment. According to the original study had found that 1 dollar participants had fun, and the wanted attitude change had been generally reached. In this regard, the participants that took 1 dollar was exposed to cognitive dissonance (Festinger & Carlsmith, 1959). However, both 1 TL and 50 TL participants were found to have fun in the current study. The control group has stated that they hadn’t have fun both in the current and the original study. However, there were conditional and methodological differences from that of the original study. Possible research ideas and what the future researchers must be careful about was explained in detail in the discussion section.

Keywords: Cognitive dissonance theory, replication, attitude change, psychology

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
TABLolar LİSTESİ.....	V
BÖLÜM I. GİRİŞ.....	1
1.1. Bilişsel Çelişki Kuramının Tanımlanması.....	2
1.1.2. Çelişkinin Yoğunluğu.....	5
1.1.3. Bilişsel Çelişkinin Azaltılması.....	6
1.1.4. Seçme Özgürlüğü Yaklaşımı.....	8
1.1.5. Çabanın Doğrulanması Yaklaşımı.....	10
1.1.6. Bilişsel Çelişki ve Benlik Kavramı.....	10
1.2. Replikasyon Çalışmalarının Amacı ve Önemi.....	12
1.3. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Hipotezler.....	14
BÖLÜM II. YÖNTEM.....	18
2.1. Örneklem.....	18
2.2. Veri Toplama Araçları ve İşlem.....	19
2.2.1. Bir ve Elli Lira Grupları.....	22
2.2.2. Kontrol Grubu.....	24
2.3. Sosyodemografik Ölçüm Araçları.....	25
2.4. Verilerin Analizi.....	26
BÖLÜM III. BULGULAR.....	27
3.1. Betimleyici İstatistik.....	28
3.1.1. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar.....	28
3.2. Deney Gruplarının (1 TL, 50 TL ve Kontrol) İncelenmesi.....	31
3.2.1. Deneyin Ne Kadar Eğlenceli Olduğuyla İlgili Elde Edilen Bulgular...31	
3.2.2. Materyaller Hakkında Kendi Becerileri Üzerinden Ne Kadar Bilgi Edindikleriyle İlgili Bulgular.....	31
3.2.3. Deneyi Bilimsel Açıdan Değerli Bulduklarıyla İlgili Bulgular.....	32
3.2.4. Benzer Deneye Bir Daha Katılım İle İlgili Bulgular.....	32
BÖLÜM IV. TARTIŞMA.....	35
4.1. Çoğu Katılımcının Önerilen Parayı Kabul Etmemesinin Bulgular Açısından Değerlendirilmesi.....	35

4.2. Katılımcılara Verilen Para Miktarına Göre (1 TL ve 50 TL) Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	35
4.3. Orijinal Çalışma İle Bu Çalışma Arasındaki Bulguların Karşılaştırılarak Tartışılması.....	37
4.3.1. Her İki Çalışmanın Deneyin Eğlenceli Olmasıyla İlgili Verilen Yanıtların Karşılaştırılması.....	37
4.3.2. Her İki Çalışmanın Materyallerden Kendi Becerileri Hakkında Bilgi Edinmesiyle İlgili Verilen Yanıtların Karşılaştırılması.....	37
4.3.3. Her İki Çalışmanın Deneyin Bilimsel Değerinin Değerlendirilmesiyle İlgili Verilen Yanıtların Karşılaştırılması.....	38
4.3.4. Her İki Çalışmanın Deneye Bir Kez Daha Katılıp Katılmayacakları Sorusuna Verilen Yanıtlarla Karşılaştırılması.....	38
4.4. Yöntemsel Sınırlılıklar.....	39
4.5. Öneriler.....	42
KAYNAKÇA.....	43
EKLER.....	49
Ek 1.....	49
Ek 2.....	50
Ek 3.....	51
Ek 4.....	52
Ek 5.....	53
Ek 6.....	54
Ek 7.....	55
Ek 8.....	56
Ek 9.....	62
Ek 10.....	66
Ek 11.....	68

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri.....	18
Tablo 2. Deney Grubunda Yer Alan Katılımcı Sayısı.....	27
Tablo 3. Bağımlı Değişkenlerin Betimleyici İstatistik İle İncelenmesi.....	28
Tablo 4. Bağımlı Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri.....	29
Tablo 5. Bağımlı Değişkenler İle Bağımsız Değişken Arasındaki Korelasyon.....	30
Tablo 6. Bağımlı Değişkenler İle Sosyodemografik Bilgi Arasındaki Korelasyon.....	30
Tablo 7. Bağımsız Değişkenler ve Ortalama Puanlar Üzerinden Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırılması.....	33
Tablo 8. Her Koşulun Mülakat Sorularına Verdikleri Yanıtların Ortalama Puanları (Orijinal Çalışma).....	41
Tablo 9. Her Koşulun Mülakat Sorularına Verdikleri Yanıtların Ortalama Puanları (Replikasyon Çalışması).....	41

BÖLÜM I

GİRİŞ

Sosyal psikolojinin en temel konularından biri tutum değişikliğidir. Tutumun en temelinde davranış, duygu ve biliş yer almaktadır (Maio, Haddock ve Verplanken, 2018). Dolayısıyla, sahip olduğumuz içsel güdü ya da motivasyon davranışlarımızı etkilemektedir (Myers, 2010). Tutumların kapsadığı en net yapı bir şeye yönelik olumlu ve olumsuz tutuma sahip olmaktır (Maio, Haddock ve Verplanken, 2018). Öte yandan, tutum değişiminin bireylerin sahip olduğu görüşler çerçevesinde ayrımcılık, zararlı alışkanlıklar ve oy verme davranışı gibi birçok örnek yer almaktadır (Myers, 2010). Ek olarak, tutum değişiminin içerisinde benlik önemli bir yer tutarken bilişsel çelişkinin de davranışların eyleme dökülmesinde etkili olduğu bilinmektedir (Myers, 2010).

Bilişsel Çelişki Kuramı, bireylerin içsel tutarsızlıklarını ortaya çıkaran bu içsel tutarsızlıktan rahatsız olan insan zihninin bunu dengelemeye çalışmasına vurgu yapmaktadır (Festinger, 1957). Bu durumu düzeltebilmenin belirli yolları bulunmaktadır (Festinger, 1957). Bunlar, yaşadığı stres halini meşrulaştırma, yaşanan zihinsel süreci değiştirmek için yeni bir biliş ekleme ve var olan durumdan kaçınmadır (Festinger, 1957).

Genel olarak, psikoloji bilimi insanların neden davrandıkları gibi davrandıklarını ve zihinlerinde olup biten gizemi nasıl çözebileceğiyle ilgilenmektedir (Simons, Holcombe, ve Spellman, 2014). Bu nedenle, ortaya atılan herhangi bir hipotezin sadece tek bir çalışmayla desteklenmesi genellenme açısından problemlere neden olmaktadır (Simons, Holcombe, ve Spellman, 2014). Dolayısıyla araştırmaların replikasyonu ile ilgili çabanın son yıllarda arttığı bilinmektedir (Lindsay, 2015). Özellikle bu araştırmaların tekrarlanmasındaki araçlardan biri de istatistiksel gelişmelerin ve analizlerin de belirli bir standartta gerçekleştirilmesidir (Lindsay, 2015). Yetkin olan bir araştırmacı tarafından veri toplama araçları ve işlem benzer biçimde kullanılarak ortaya çıkan etkinin gücü test edilmektedir (Simons, 2014).

Bu bağlamda, Festinger ve Carlsmith (1959) “Cognitive Consequences of Forced Compliance” adlı yayınladıkları makalede yer alan ve bilişsel çelişki kuramının yetkinliğine katkı sağlayan çalışmanın replikasyonu bu çalışmada gerçekleştirilmiştir. Ek olarak, yapılan birçok çalışma yeni kavramlar üzerinden bilişsel çelişki çalışmalarına katkı sağlamıştır (Harmon-Jones, 2019). Özellikle nöropsikoloji ve benlik konuları BÇK çerçevesinde incelenmiştir (Harmon-Jones, 2019). Bu sayede kuramın gelişimi ve desteklenmesi açısından son derece önemli olduğu belirtilmektedir (Harmon-Jones, 2019).

1.1. Bilişsel Çelişki Kuramının Tanımlanması

Bilişsel Çelişki Kuramı (BÇK), sosyal psikoloji alanının temel teorilerinden biri olmakla birlikte Leon Festinger tarafından ortaya atılmıştır. BÇK, bireylerin inançları ile çelişen bir duruma maruz kaldıklarında yaşadıkları zihinsel rahatsızlık ya da zihinsel stres olarak tanımlanmaktadır (Festinger, 1957). BÇK’ye göre, bireyin davranışlarında ya da tutumlarında herhangi bir tutarsızlık meydana gelmişse kişilerin psikolojik olarak kendilerini rahatsız hissettikleri belirtilmiştir (Festinger, 1957). Bu yaklaşımdan önce Heider (1946), bireylerin bilişsel tutarsızlıktan rahatsız olduklarını iddia etmiştir. Ek olarak, Cartwright ve Harary (1956), tutarsızlığın ölçülebilmesi adına ortaya atılan fikirler sayesinde BÇK’nin meydana gelmesinde etkili olmuştur.

Öte yandan, Heider, bireyin bilişsel durumunu Gestalt bakış açısında da olduğu gibi nesnenin çevreyle olan ilişkisine benzetmektedir (Cooper, 2007). Ancak Festinger, Kurt Lewin’in düşüncesini benimseyerek bireylerin davranışlarının altında yatan dürtülerin etkili olduğu görüşünü desteklemiştir (Cooper, 2007). Kısaca Festinger, var olan bir değişikliğin bütüne nasıl etkilediğiyle ilgilenmektedir (Cooper, 2007).

Öte yandan, meydana gelen çelişkinin azaltılması için de birey kendisini yeniden değerlendirmektedir (Cooper, 2007). Ancak bu da kişinin maruz kaldığı bilgiden uzaklaşma çabasıyla etkileşiminden dolayı çelişkiyi daha da arttırmaktadır (Jones ve Mills, 2016). Bir deneyde, katılımcılardan kendi tercihlerine göre belirlenmiş farklı ürünleri oylamaları istenmiştir. Sonrasında seçmiş oldukları ürünler hakkındaki bilgileri okumaları talep edilmiştir (Mills, 1965).

Katılımcıların ilk aşamada ürün tercihlerine verdikleri beğeni oranları ile ürünler hakkındaki bilgileri okuduktan sonra verdikleri beğeni oranları arasında olumlu bir farklılık saptanmıştır. Bunun sonucunda Mills (1965), uyumsuz bilgidен kaçınmanın bilişsel çelişkinin önemli unsurlardan biri olduğunu belirtmiştir.

Öte yandan, insanlar sigara içmenin akciğer kanserine yol açtığını bilmesine rağmen sigara içme davranışını sürdürmektedir. Özellikle bireylerin sigarayı ertesı gün bırakacağını iddia ettikleri ancak bununla pek de baş edemedikleri gözlemlenmiştir (Zimbardo ve Leippe, 1991). Buna ek olarak, yapılan bir diğer çalışmada ise yeniden sigara içmeye başlayanların, sağlıklarının risk altında olduğuna dair inançlarının azaldığı belirtilmektedir (Gibbons, Eggleston ve Benthin, 1997).

Ayrıca bu inanca sahip olan bireylerin öz-değer puanlarının yüksek olduğu görülmektedir (Gibbons, Eggleston ve Benthin, 1997). Dolayısıyla bilişsel çelişkinin gerçekleşmesi durumunda bireylerin, davranışsal olarak da değişime dirençli oldukları görülmektedir (Cooper ve Fazio, 1984).

Bir diğer araştırmada ise katılımcılara ilk aşamada 18 saat boyunca sigara içmemeleri belirtildikten sonra ikinci aşamada 6 gün boyunca bu davranışı sürdürmeleri beklenmiştir (Beauvois, Joule ve Brunetti, 1993). İkinci istek bildirilmeden önce katılımcıların yarısına ilk aşamayı neden kabul ettiklerini ifade ettiklerine dair yazı yazmaları istenmiştir, geriye kalan katılımcılardan böyle bir talepte bulunulmamıştır (Beauvois, Joule ve Brunetti, 1993).

Bu sayede yazı yazmaları istenen katılımcılara durumu rasyonel olarak değerlendirme imkanı tanınmıştır. Az sayıdaki katılımcının dörtte biri herhangi bir şekilde durumu değerlendirme şansı olmayan katılımcılara göre ikinci aşamayı kabul etmiştir, bu sayede rasyonel davranan katılımcıların davranış değişikliği gösterdiği görülmüştür (Beauvois, Joule ve Brunetti, 1993).

Festinger (1957), bireyin var olan bilişiyle iki farklı değişkenin birbirlerine zıt olduğu durumlarda ya da bilişsel tutarsızlık, kültürel normlar, geçmiş deneyimler ve belirli ideolojik fikirler nedeniyle de bilişsel çelişkinin oluştuğunu belirtmiştir. Yapılan bir çalışmada, feminizm akımına yönelik olumlu tutuma sahip olan katılımcıların, bilişsel çelişkiye maruz kalarak cinsiyet rolleri problemlerinin çözümünde başarısız olduğu görülmektedir (Sherman ve Gorkin, 1980).

Öte yandan, bunun gibi toplumsal konular nedeniyle bilişsel çelişkinin sadece batılı kültürlerde desteklendiği fikri yanlışlanarak teorinin diğer kültürlerde de etkili olduğu saptanmıştır (Markus ve Kitayama, 1991). Ek olarak, bireylerin sahip oldukları inançlar ile maruz kaldıkları bilgiler uyuşmadığında çelişki oluşmaktadır ve eğer çelişki bireyin inancının değişimiyle azalmıyorsa bilişsel çelişki bilginin yanlış yorumlanmasına ve reddedilmesine yol açmaktadır (Jones ve Mills, 2016).

Dünyanın sonunun geleceğini iddia eden bir tarikat kurulmuştur, tarikat üyeleri bu durum gerçekleşirken uzaylılar tarafından kurtarılacaklarını iddia etmiştir (Festinger, Riecken ve Schacter, 1956). Kehanetin gerçekleşmediği anlaşılınca bu durumu örtbas edebilmek için birçok fikir ortaya atılmıştır, bu düşüncelere kendilerini inandırarak bilişsel çelişkiyi deneyimlemişlerdir (Festinger, Riecken ve Schacter, 1956).

Öte yandan, Festinger'in, bilişsel çelişkiye maruz kalan bireylerin daha önce sahip olduğu bilginin önemsiz olduğu düşüncesi yapılan araştırmalar sayesinde yanlışlanmıştır (Mills ve Jones, 2016). Bu araştırmalardan birinde, bireyler herhangi bir durum karşısında harekete geçmeden önce durumun önceden tahmin edilebilir ya da belirgin olmasını istemektedir (Mills ve Jones, 2016). Bu olayın tam zıttı yaşanması halinde durumdaki belirsizlik azaltılmaya çalışılmaktadır (Mills ve Ross, 1964). Bu eğilimden yola çıkan Mills ve Ross (1964), kendi durumlarını değiştiremeyeceğine yüksek derecede inanan ve belirsiz duruma maruz bırakılan katılımcıların kendi durumlarını destekleyecek bilgiyi tercih ettiklerini belirtmiştir.

Öte yandan, kendi durumlarını değiştirebilmenin zor olmadığına inanan ve belirsiz olmayan duruma maruz bırakılan katılımcıların da kendi durumlarını destekleyecek bilgiyi tercih ettikleri belirtilmiştir (Mills ve Ross, 1964). Ek olarak, eğer katılımcıların ihtimaller içinde en iyi seçeneği seçme şansı varsa farklı değerlendirme içeren bilgileri yok saymaktadır (Mills ve Jellison, 1968).

Bir diğer araştırmada ise Mills ve Ford (1995), gelecekte yapılacak bir seçimin bireye özgü ya da başkaları tarafından bilinmesi durumunda farklılaştığını saptamıştır. Bu durumda bireylerin yapmış oldukları seçimlerin sebebinin bilişsel çelişkiden kaçınmak amacıyla yapıldığı görülmüştür (Mills ve Ford, 1995). Bu nedenle çelişkiyi azaltacak ihtimallere yönelerek bir değerlendirmede bulunmaktadır (Mills ve Jones, 2016).

1.1.2. Çelişkinin Yoğunluğu

Oluşan bütün bilişsel çelişkinin yoğunluklarının farklı olduğu bilinmektedir. Çelişkinin yoğunluğunu ayırt eden en önemli etken uyumsuzluğun derecesidir (Festinger, 1957). Örneğin, dilencinin paraya ihtiyacı olmadığını bilen bir bireyin kendisine az miktar para verdiğini düşünecek olursak, buradaki çelişki yoğunluğunun az miktarda olduğu kabul edilmektedir (Festinger, 1957). Bunun en temel nedeni iki temel bilişsel bileşenin iki insan için de önemsiz olduğudur (Festinger, 1957).

Yardım kuruluşlarına yönelik tutumu olumlu olan bir bireyin, kendisinden yardım isteyen bir kuruluşa para vermeme davranışında bulunması bilişsel çelişki yaşadığını göstermektedir (Cooper, 2007). Kısacası birey için çelişkinin yoğunluğunu belirleyen en temel faktör kendisi için ne kadar önemli olduğudur (Nuttin, 1996).

Bilişsel çelişkinin en yoğun yaşandığı durum, bireyin bilişsel çelişkiyi azaltmak için gösterdiği bilişsel çaba olarak belirtilmektedir (Jones ve Mills, 2016). Örneğin, bir öğrenci çok önemli olan bir sınava çalışmıyorsa büyük bir olasılıkla sahip olduğu bilgi birikiminin yeterli olmadığını düşünmektedir. Bu aşamada bilişsel çelişkinin yoğunluğunun oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir (Festinger, 1957).

Yapılan BÇK'nin en temel çalışmasında, katılımcılara ilk aşamada 1 saat süren ve herkes tarafından sıkıcı olarak düşünülen bir görev verilmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Bu görevdeki amaçlardan ilki tabla üzerine kurulu 12 adet tahta silindir parçasının katılımcı tarafından tekrarlanarak takılıp çıkarılmasını sağlamaktır. Diğer materyalde ise 48 adet küpün tekrarlanarak çevrilme işlemidir (Festinger ve Carlsmith, 1959).

Bu işlemlerden sonra deneye henüz katılmamış olan katılımcılara deneyin oldukça eğlenceli olduğunu anlatmaları istenmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Ancak deneye girmek için dışarıda bekleyen katılımcılar, deneyden haberdar olan yardımcılardan oluşmaktadır (Festinger ve Carlsmith, 1959). Katılımcıların çoğu bu isteği onaylarken kontrol grubunda yer alan katılımcılara herhangi bir yardım talebinde bulunulmamıştır ve ödeme de yapılmamıştır. Ancak bazı katılımcılara 1 dolar verilirken bazı katılımcılara ise 20 dolar verilmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959).

Para verilmesinin temel sebebi ise katılımcılara yaptıkları işin ne kadar eğlenceli olduklarını anlatmalarının istenmesidir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Bilinmesi gereken diğer bir nokta ise 1 dolar o günün şartlarında önemsiz, 20 doların ise oldukça iyi bir miktar olduğudur (Festinger ve Carlsmith, 1959). 1 dolar ve 20 dolar alan katılımcılar, dışarıda bekleyen -sahte-katılımcılara deneyin oldukça eğlenceli olduğundan bahsetmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959).

Deney aşaması sona erdikten sonra katılımcılar bir araya getirildi ve kendileriyle konuşuldu (Festinger ve Carlsmith, 1959). Kendilerine böyle bir deneye bir daha katılıp katılmayacağı sorulduğunda ise hiç para almayan grup (kontrol grubu) ile 20 dolar alan grup, deneyi oldukça sıkıcı bulduklarını ve böyle bir deneye bir daha katılmayı düşünmediklerini ifade etmişlerdir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Ancak 1 dolar alan grup ise diğer gruplara göre tam tersi bir açıklama yaparak deneyin oldukça eğlenceli olduğunu dile getirmişlerdir (Festinger ve Carlsmith, 1959).

Çelişkinin yoğunluğuyla ilgili yapılan bir diğer araştırmada, katılımcılardan konuşmacı yasağı yasası lehine ikna edici bir deneme yazmaları istenmiştir. Düşük teşvik alan grubun (50 sent) yüksek teşvik alan gruba (2,5 dolar) göre daha fazla bilişsel çelişki yaşadığı görülmektedir (Linder, Cooper ve Jones, 1967). Polisler karşı gelerek protesto düzenleyen bir grup öğrenciyle yapılan çalışmada, polislerin lehine bir deneme yazmaları istenmiştir (Brehm ve Cohen, 1962). Düşük teşvik (50 sent), yüksek teşvik (10 Dolar) verildikten sonra düşük teşvik alan grubun bilişsel çelişki yaşadığı saptanmıştır (Brehm ve Cohen, 1962).

1.1.3. Bilişsel Çelişkinin Azaltılması

Bilişsel çelişki meydana geldikten sonra çelişkinin azaltılması ya da ortadan kaldırılması için çelişki bastırılmaktadır (Festinger, 1957). Baskılamanın şiddeti var olan çelişkinin büyüklüğü ya da miktarına göre değişmektedir (Festinger, 1957). Çelişki bir durumdaki dürtü ya da ihtiyaca benzetilmektedir (Festinger, 1957). Ek olarak, çelişki oluştuktan sonra çelişkinin azaltılması gerektiği belirtilmiştir (Cooper, 2007).

Susayan bir bireyin susuzluğunu gidermesi buna örnek olarak gösterilmektedir (Cooper, 2007). Acıkan bir bireyin açlığını gidermesi bir diğer örnektir (Festinger, 1957). Bu bilgilerin ışığında, çelişkinin tamamen azaltılması bilişsel sistemin değişimine bağlıdır (Nuttin, 1996).

Genel bir ifadeyle Cooper (2007), bireyin davranışlarına dair inancı ile tutumlarına dair inancının uyuşmaması durumunda iki durumdan birini ya da her iki durumun da değiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Öte yandan Festinger (1957), davranışsal bir bilişsel ögeyi değiştirme, çevresel bir bilişsel ögeyi değiştirme ve yeni bir bilişsel öge ekleme olmak üzere bilişsel çelişkiyi azaltmanın üç farklı unsuru olduğunu belirtmektedir. Pikniğe gitmek için hazırlık yapan bireyin yağmur yağdığını fark etmesinden sonra eve dönmesi, davranışsal bir ögeyi değiştirmeye örnek olarak gösterilmektedir (Festinger, 1957). Çevresi kendisine yönelik düşmanca tavırlara sahip olan insanlarla çevrili olan bir bireyin, çevresini sınırlandırması çevresel bir bilişsel ögeyi değiştirme için iyi bir yöntemdir (Festinger, 1957). Sigara içerek sağlığına zarar verdiğini bilen bir birey, araba kazalarında ölen kişi sayısı ile sigara içerek ölen kişilerin ortalamalarını karşılaştırdığında maruz kaldığı bilişsel çelişkiyi azaltmaktadır (Festinger, 1957). Bu durum ise yeni bir bilişsel öge eklemek ile gerçekleştirilmektedir (Festinger, 1957).

Bilişsel çelişkinin azaltılması ile ilgili yapılan bir çalışmada, Cooper ve Goethals (1974), üniversite sınırları içerisindeki kurallara karşı olan bir grup öğrenciye bu sistemi öven bir konuşma yaptırmıştır. Üniversite toplantısında konuşmaların yayınlanacağı belirtilmiştir. Kendi kayıtlarının kullanılacağını öğrenen öğrencilerdeki çelişki artmıştır, tutum değişikliği ile birlikte var olan bilişsel çelişki azalmıştır (Cooper ve Goethals, 1974).

Bir diğer çalışmada Davis ve Jones (1960), daha önce belirlenen ve bilinen kişilere yönelik olumsuz tutuma sahip olan katılımcıların, bireylere yönelik kötüleyici yorumlarda bulduklarını belirtmiştir. Bu sayede bilişsel çelişkinin azaldığı görülmüştür (Davis ve Jones, 1960).

Bir diğer çalışmada ise, bir araştırmacı, çocuklara en ilgi çekici oyuncağın robot olduğunu söyledikten sonra odadan ayrılacağını ve robotla oynamamaları gerektiğini çocuklara belirtmiştir (Aronson ve Carlsmith, 1963). Kişi, A grubundaki çocuklara robotlarla oynadıkları takdirde onlara kızacağını ve bütün oyuncakları alarak eve gideceğini belirtmiştir. B grubundaki çocuklara ise robotla oynamaları halinde az da olsa rahatsızlık duyacağı iletilmiştir (Aronson ve Carlsmith, 1963).

Son aşamada katılımcılara, robotları ne kadar çok sevdiğileri sorulmuştur. B grubundaki

çocukların, A grubundaki çocuklara göre robotları daha az sevdiği görülmüştür. Bu bilgilerin ışığında, B grubundaki çocukların tutum değişikliğine gittiği belirtilmiştir (Aronson ve Carlsmith, 1963). Eğer gerekçe, oyuncağın ilgi çekici olduğunu vurgulamadan önce belirtilirse, orta düzeyde rahatsızlık duyulacağı belirtilen gruptaki çocukların oyuncakla oynama isteğinin azalmadığı görülmüştür (Lepper, Zanna ve Aberson, 1970).

Aronson ve Carlsmith (1962) tarafından yapılan bir çalışmada, katılımcılara fotoğraflar gösterilmiştir ve hangi bireylerin şizofreni rahatsızlığı olduklarını tahmin etmeleri istenmiştir. Katılımcıların bir kısmına tüm seçimlerinde yanıldıkları belirtilirken diğer katılımcılara hepsinde doğru tercih yaptıkları belirtilmiştir. Bir sonraki aşama için başarılı ve başarısız katılımcıların beklentileri ilk beklentileriyle hem doğru hem de ters orantılı olmaktadır (Aronson ve Carlsmith, 1962).

Son aşamada ise katılımcılara verilerin yanlışlıkla silindiği belirtilmiştir ve tekrar kendilerinden veri toplamak durumunda kaldıkları iletilmiştir. Başarısız olduklarını görenler başarıya ulaşmak için seçimlerini değiştirmiştir. Son aşamada başarılı olan ancak başarısız olmalarıyla ilgili beklenti içinde olan grup seçimlerini veriler kaybolduktan sonra değiştirmiştir. Bu aşamada kendilerine yönelik olumsuz beklentileri olmak ve iyi bir performans göstermek için seçimlerini değiştirmek arasındaki uyumsuzluk nedeniyle bilişsel çelişki yaşanmıştır (Aronson ve Carlsmith, 1962).

Katılımcılardan alkol içeceklerini tadarak markalarını tahmin etmeleri istenmiştir. Ancak deneyin temel amacı katılımcıların aldıkları alkol miktarlarının belirlenmesidir. Bu aşama gerçekleştirildikten hemen sonra katılımcılardan karşıt tutum içeren bir yazı yazmaları istenmiştir (Steele, Southwick ve Critchlow, 1981). Bu sayede bilişsel çelişki meydana getirilmiştir. Daha sonra, katılımcılara alkol içecekleriyle ilgili bir taslak verilmiştir ve kendilerinin sonraki tutumlarında bilişsel çelişkiyi azalttığına dair bulgulara ulaşılmıştır (Steele, Southwick ve Critchlow, 1981).

1.1.4. Seçme Özgürlüğü Yaklaşımı

Bir durum ya da konu hakkında karar verilmesinden sonra çelişkinin ortaya çıktığı bilinmektedir (Jones ve Mills, 2016). Birey tarafından, alınan kararların hem olumlu hem de olumsuz taraflarını gözden geçirdikten sonra kararının diğer ihtimallerle uyumsuz olduğu fark

edilmektedir (Jones ve Mills, 2016). Brehm (1956), seçme özgürlüğüne sahip olma (free-choice paradigm) yöntemini kullanarak BÇK'ye dair ortaya atılabilecek olan ilk hipotezleri oluşturmuştur. Bu çalışmada, toplam 8 farklı ürün yer almaktadır ve bu ürünlerin kadınlar tarafından ne kadar çok beğenildiği belirli bir oranda belirtilmektedir (Brehm, 1956).

Bir sonraki aşamada, kendilerine iki ürün arasında seçim yapma şansı verilmiştir, kadınların beğenmiş olduğu ürünler “zor karar” olarak ifade edilirken beğenmedikleri ürünler ise “kolay karar” olarak dile getirilmiştir (Brehm, 1956). Katılımcılar ilk aşamada bu iki ürünün ne kadar seviyede ilgi çekici olduklarını puanlayarak belirlemeleri istenmiştir (Brehm, 1956).

Daha sonra, katılımcılara kararlarının gözden geçirilmesi için 20 dakikalık süre verilmiştir. Katılımcıların bu süre tamamlandıktan sonra tekrar değerlendirme süreçlerinde ürünlere verdikleri ilgi çekici puanlarının biraz daha arttığı gözlemlenmiştir (Brehm, 1956).

BÇK'ye seçme özgürlüğü yaklaşımı adı altında yeni boyutlar kazandıran belirli araştırmalar yapılmıştır. İlk aşamada “sahip olunan bir tutumun zıttını savunan” koşul oluşturularak bilişsel çelişkinin azaltılması sağlanmıştır (Fried ve Aronson, 1995). Öte yandan, karşıt tutum rol yapma yöntemiyle birlikte oluşturulan bilişsel çelişki aracılığıyla tutum değişikliği saptanmıştır (Rabbie, Brehm ve Cohen, 1959).

Joule ve Leveque (1993) tarafından, karşıt tutum rol yapma yöntemini kullanarak seçim yapmak ve seçim yapamamak olmak üzere iki farklı koşul belirlenmiştir. Bu aşamada katılımcılardan klasik bilişsel çelişki deneylerinde olduğu gibi kendi tutumlarının zıttı olan bir yazı yazmaları istenmiştir (Joule ve Leveque, 1993). Seçim yapabilen koşuldaki katılımcılarda daha az tutum değişikliği gözlemlenirken diğer koşuldaki katılımcılarda ise tutum değişikliği saptanarak kendi seçimlerini sorguladıkları gözlemlenmiştir (Joule ve Leveque, 1993).

Üç farklı koşulun yer aldığı çalışmada katılımcıların seçimlerinin sonucunda meydana gelen uyumsuzluğun Festinger'in (1957) teorisini doğruladığı saptanmıştır (Elliot ve Devine, 1994). Öte yandan bu araştırmanın en önemli noktalarından biri de hem duygunun (suçluluk) hem de seçim yapma özgürlüğü yaklaşımının bir arada kullanılmasıdır (Elliot ve Devine, 1994).

Serbest seçim koşulundaki katılımcıların rol yapma yöntemi kullanılarak maruz kaldıkları bilişsel çelişkinin azaltılmasında etkili olduğu görülmüştür (Cooper, 2007). Bir diğer

araştırmada ise oluşması istenmeyen bir durumun bilişsel çelişkinin azaltılması sürecinde yoğunluğu azalttığı saptanmıştır (Cooper, Zanna ve Goethals, 1974).

Öte yandan, aynı yöntemin kullanıldığı bir araştırmada ise tutum değişikliğinin beklenen koşulda gerçekleşmediği görülmüştür (Hoyt ve ark, 1972). Bir diğer araştırmada ise Pallak ve Pittman (1972) tarafından, bilişsel çelişkinin öğrenme üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Benzer bir diğer araştırmada, Cooper, Fazio ve Rhodewalt (1978), kendilerine epinefrin enjekte edilen katılımcıların edilmeyenlere göre izlenen çizgi filmin daha komik bulacakları belirtilmiştir. Yüksek çelişki yaşaması beklenen koşulunda (high-choice) yer alan katılımcıların düşük çelişki yaşaması koşulunda (low-choice) yer alan katılımcılara göre tutum değişikliği yaptıkları gözlemlenmiştir (Cooper, Fazio ve Rhodewalt, 1978).

1.1.5. Çabanın Doğrulanması Yaklaşımı

Çabanın doğrulanması, bireylerin hedefe ulaşmak için gönüllü olarak hem etik açıdan hem de fiziksel açıdan katılım gösterdikleri olay ya da durum hakkında kötü deneyimler yaşamaları sonucunda bilişsel çelişkinin meydana gelmesi olarak açıklanmaktadır (Festinger, 1957). Bireyin tutumuna yönelik hedefin değerinin artırılması sayesinde çelişki azalmaktadır (Mills ve Jones, 2016).

Yapılan araştırmada, öğrencilere cinsellikle ilgili tartışmaların yapılacağı bir topluluğa girebilmelerinin tek yolunun yapılacak testlerle ilgili olacağı belirtilmiştir (Aronson ve Mills, 1959). Öğrenciler, bu adımları uygularken testin içeriği de giderek daha ağır, zor ya da kimileri için daha ahlakı bozabilecek seviyeye getirilmiştir (Aronson ve Mills, 1959). Katılımcılar, bu aşamada kulübün daha eğlenceli olacağı inancını geliştirdiği gözlemlenmiştir (Aronson ve Mills, 1959).

Öte yandan, Mendonca ve Brehm (1983), çabanın doğrulanması yaklaşımının kilo problemi yüksek seviyede olan çocuklar üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında, el yıkama davranışının bilişsel çelişkiyi azalttığı saptanmıştır (Lee ve Schwarz, 2010).

1.1.6. Bilişsel Çelişki ve Benlik Kavramı

BÇK birçok alt boyutu yapısında barındırmaktadır ve belirli değişkenlerle test

edilmektedir. Thibodeau ve Aronson (1992), önemli kavramlardan biri olan benlik ile bilişsel çelişkiyi birleştirerek yeni bir boyut eklemiştir. Bilindiği gibi insanların sahip olduğu temel güdülerinin altında benlik kavramları bulunmaktadır (Mills ve Jones, 2016). Bu durum, öz-kavram, öz-değer, öz-olumlama ve öz-algı gibi daha birçok benlik kavramlarının ve ilgili araştırmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Mills ve Jones, 2016).

Öte yandan, benlik odaklı araştırmaların bilişsel çelişkinin azaltılmasıyla ilişkili olduğu saptanmıştır (Mills ve Jones, 2016). Öz-olumlamanın bilişsel çelişkinin azaltılmasında ve tutum değişikliği üzerinde etkili olduğu saptanmıştır (Simon, Greenberg ve Brehm, 1995). Steele ve Liu (1983), yaptıkları araştırmada öz-olumlamayla ilişkili olarak bilişsel çelişkinin temel araştırma yöntemi olan karşıt tutum yöntemi kullanılmıştır. Bunun sonucunda bilişsel çelişkinin azaldığı görülmüştür (Steele ve Liu, 1983).

BÇK'nin yorumlanmasındaki en önemli değişkenlerden biri de benlik-tutarlılığıdır (Aronson, 1992). Benlik tutarlılığı kuramı yetkin, iyi ve değerler olarak açıklanmaktadır (Aronson, 1992). Başka bir deyişle, bireyler çelişkiye maruz kaldıkları zaman doğal olarak davranışları ve benlik algısı (self-concept) arasında bir tutarsızlık meydana gelmektedir (Mills ve Jones, 2016).

Diğer taraftan, kendilerine yönelik benlik algıları olumlu olan bireyler, çelişkiyi deneyimledikleri zaman mantıksız eylemlerde bulunmaktadır (Mills ve Jones, 2016). Ek olarak 1 dolar ve 20 dolar, Festinger (1957), deneyinin sonuçlarının da bu bakış açısıyla örtüştüğü görülmektedir (Mills ve Jones, 2016).

Bireyin kendi davranışına ve kontrol değişkenlerine farklı tepki gösterebilme yeteneği olan öz algı, sosyal etkileşimin bir ürünüdür (Bem, 1967). Öz algı kuramının temelinde benlik ile kişiler arası algının önemli bir yer tuttuğu belirtilmektedir (Bem, 1972). Öz algı kuramı, tutum ve davranışın uyumlu olduğunu vurgularken, bilişsel çelişki kuramı ise daha çok tutum ve davranışın uyumsuz olduğunu vurgulamaktadır (Fazio, Zanna ve Cooper, 1976). Öz algı kuramı daha çok bireyin kendisine ait bazı çıkarımların başkaları hakkında yapacağı çıkarımlarda da benzer atıflarda bulunacağı belirtmektedir (Bem, 1972).

1.2. Replikasyon alışmalarının Amacı ve nemi

Replikasyon çalışmalarının amacı, araştırmacıların ortaya attığı bulguların doğruluğunun sağlanması ve verilerin sahte olup olmadığının anlaşılmasıdır (Stroebe, Postmes ve Spears, 2012).

Sahte verilerin kullanılmasında; araştırmacının kendisine dair bireysel kaygıları, saygınlığını kaybetme korkusu ve araştırma sayesinde alabileceği dlleri hedefleme gösterilmektedir (Crocker, 2011). Bu durum, yaklaşık 50 yıl önce de psikoloji biliminde null-hipotezinin anlamlılığının test edilmesi, olumlu sonuç yanlılıklarının yayınlanması ve güvenirlik ile ilgili sorunlar ortaya çıkmasıyla da görülmüştür (Sorolla, 2012). Bu aşamadan sonra, yapılacak araştırmaların kontrolleri arttırılmış ve kontrol yöntemleri geliştirilmiştir (Wicherts, 2011).

Replikasyon çalışmalarının yapılması aşamasında, yöntemlerin tanımlanması, orijinal çalışmayla yöntemin bire bir örtüşmesi, replikasyon çalışmasının uzmanlar tarafından da değerlendirilmesi, elde edilen sonuçların orijinal araştırmayla karşılaştırılması gerektiği vurgulanmıştır (Brandt ve diğerleri, 2014). Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise bu işlemlerin doğru bir şekilde gerçekleştirilememesi durumunda orijinal çalışmadaki verilerin doğruluğunun tespit edilememesidir (Stroebe, Postmes ve Spears, 2012). Bu bağlamda, replikasyon çalışmasının sonuçlarının yorumlanmasında bazı yanlış iddialar ortaya atılabilmektedir (Aarts ve diğerleri, 2015). Bu da tekrar edilen orijinal çalışmada yer alan kuramdaki eksikliklerin gözden kaçırılmasına neden olabilmektedir (Aarts ve diğerleri, 2015).

Öte yandan, sahte verilerin sunularak araştırmalarda kullanan Diederik Stapel vakasından sonra yapılan araştırmalar için birçok öneri getirilmiştir (Stroebe, Postmes ve Spears, 2012). Araştırmacılar tarafından oluşturulan sahte verilerin önlenmesi için; replikasyon çalışmalarının ne olursa olsun yayınlanmasına teşvik etmek (Stroebe, Postmes ve Spears, 2012), yapılacak ilk araştırma ve hipotez dışında o araştırmayı farklı çalışmalarla desteklemek (Brandt ve diğerleri, 2014) ve replikasyon çalışmaları yapanların ödüllendirmek (Koole ve Lakens, 2012) gibi öneriler ortaya atılmıştır. Ayrıca yayınların çoğaltılması ve daha hızlı bir şekilde tekrarlanan araştırmalardan elde edilen sonuçların yayınlanması için birçok psikolog belirli oluşumlar içerisinde yer almıştır (Pashler ve Wagenmakers, 2012). Öte yandan, yapılan bir araştırmanın replikasyon çalışmaları sayesinde elde edilen yeni verinin analizi bilimsel

hatanın önüne geçmektedir (Stroebe, Postmes ve Spears, 2012).

Bu araştırmaların daha sıklıkla yapılabilir ve erişebilir olması için Open Science Framework (OSF) projesi gerçekleştirilmiştir (Spellman, 2012). Ayrıca birçok psikolog bir araya gelerek Reproducibility Project adı altında bir oluşum meydana getirmiştir (Pashler ve Wagenmakers, 2012). Bu oluşum tamamen gönüllü katılımı içererek birçok araştırmacının yapılan çalışmalarını incelemesi sağlanmaktadır (Pashler ve Wagenmakers, 2012). Ek olarak, psikoloji öğrencilerinin de replikasyon çalışmaları için teşvik edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir (Frank ve Saxe, 2012). Bu bağlamda daha deneyimli akademisyenlerin açılacak ek dersler sayesinde öğrencilere deneysel yöntemleri göstermektir (Frank ve Saxe, 2012). Ortaya çıkarılacak yayınların ya da araştırma önerilerinin daha detaylı olması sağlanarak replikasyon çalışmalarının çoğaltılması amaçlanmıştır (Frank ve Saxe, 2012).

Bu sayede yapılabilecek replikasyon çalışmalarına araştırmacıların daha fazla önem verdiği görülmüştür (Spellman, 2012). Ek olarak, Nosek ve Anan (2012) tarafından, dijital ortamda iletişim, tüm çalışmalara erişilmesi, değerlendirme aşamasında karışıklığa neden olabilecek nedenleri aza indirme, profesyoneller tarafından araştırmaların niteliklerine ve önemine bakılması, her açıdan güvenilir ve bilimsel araştırmalar olması, son olarak, güvenilir ve bilimsel olan araştırmaların sürekliliğinin olması gibi altı farklı yapıdan söz edilmiştir.

Ancak Reis (2012), tüm çalışmalara erişilebilmesinin önünde hem politik hem de kültürel yaşamın bu duruma engel oluşturacağını savunmuştur. Ek olarak, yapılan araştırmalar hakkında kendi düşüncelerini vurgulayanların profesyoneller tarafından oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır (Reis, 2012).

Öte yandan, dergilerdeki hakemlerin araştırmacının elde ettiği p değerinin hemen hemen kesin sonuç vereceği durumlarda araştırmanın bire bir tekrarı istenmesi gerekmektedir (Simmons, Nelson ve Simonsohn, 2011). Ancak yine de öz-bildirim ölçeklerini içeren araştırmaların tekrarlanmasından elde edilen sonuçların doğruluğu tartışılmaktadır (John, Loewenstein ve Prelec, 2012).

Bu bilginin ışığında, ölçek ile veri toplanan çalışmaların özellikle daha fazla yanlılığa sahip olduğu görülmektedir (Bakker, Dijk ve Wicherts, 2012). Bu nedenle yapılacak birçok araştırmanın deneysel yöntemle birlikte tekrarlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Francis,

2012). Ancak deneysel yöntemle gerçekleştirilen çalışmaların da bireylerin kişisel özellikleri ve deneysel yöntemin içeriğinden etkilenebileceği belirlenmiştir (Klein ve diğerleri, 2018).

Öte yandan, tekrarlanan çalışmaların, orijinal çalışmalar için kesinlikle benzer sonuçları vermesinin oldukça zor olduğu belirtilmiştir (Stroebe ve Strack, 2013). Bunun en temel sebebinin farklı zamanlarda yapılan çalışmalar olmasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Stroebe ve Strack, 2013). Dolayısıyla hem veri toplanan örneklem değişmektedir hem de o dönemde kullanılan değişkenlerden birinin günümüzde farklı tanımlara sahip olabileceği bilinmektedir (Stroebe ve Strack, 2013).

1.3. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Hipotezler

Çalışmanın temel amacı, Festinger ve Carlsmith (1959) tarafından “Cognitive Consequences of Forced Compliance” yayınlanan makaledeki araştırmanın bire bir tekrarlanmasıdır. Çalışmanın amaçlarından biri de kuram haline gelmesinde büyük rol oynayan bu çalışmanın orijinal çalışmada belirlenen hipotezleri destekleyip desteklemediğidir. Ayrıca 60 yıl aradan sonra tekrarlanan bu çalışmadaki kültür farklılıklarının yorumlanarak kurama önemli katkı sunacağı düşünülmektedir. Özellikle toplulukçu ve bireyci kültür karşılaştırmalarının yazına katkı sağlayacağı ya da yeni fikirler sunacağı düşünülmektedir. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi alan ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında gerçekleştirilen birçok manipülasyona göre katılımcıların bilişsel çelişki deneyimledikleri gözlemlenmiştir.

Öte yandan, bu çalışmanın tekrarlanmasının önemli sebeplerinden biri de orijinal çalışmaya göre katılımcılara verilen para ödülünün kabul edilip edilmemesine dair net bir ifade görülmemesidir. Özellikle katılımcıların para ödülünü duyduktan sonraki tepkilerinin ne olduğu belirtilmemiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Katılımcılara verilecek para ödül miktarının oldukça yüksek ya da az olması katılımcıların çalışmanın amacının sorgulanıp sorgulanmadığı belirtilmemiştir.

Replikasyon çalışmaları ise Diederik Stapel’in sahte veri kullanmasından sonra daha çok önemsenmeye başlanmıştır (Stroebe, Postmes ve Spears, 2012). Replikasyon çalışmalarının amacı, orijinal çalışmadan elde edilen bulguların doğruluğunu test etmek ve kullanılan verilerin hangi düzeyde güvenilir olduğunu ya da olmadığını saptamaya çalışmaktadır (Stroebe, Postmes ve Spears, 2012). Bu bağlamda, replikasyon çalışmaları arasında yapılmayan çalışmalardan biri olan bilişsel çelişki kuramının orijinal çalışması

tekrarlanmak istenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın yazın bulguları da dikkate alındığında ilk araştırma olma özelliğine sahip olacağı görülmektedir. Bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için bilişsel çelişki kuramı başlığı altında görülebilecek çalışmalardan biri olduğu düşünülmektedir. Ek olarak, Türkiye’de bilişsel çelişki çalışmalarının oldukça az sayıda yapıldığı görülmüştür. Bu bağlamda, Türkiye’de de orijinal çalışmanın tekrarlanması hem ilk olma özelliği hem de bilişsel çelişki çalışmalarında önemli bir yer edinmesi açısından önemlidir.

Öte yandan, orijinal çalışmada bağımsız değişkenler 1 dolar, 20 dolar ve kontrol grubu olarak belirlenirken bağımlı değişkenler deneyin eğlenceli olması, materyallerden bilgi edinilmesi, bilimsel değerinin olması ve benzer deneye katılım olarak meydana getirilmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Buradan hareketle Türk para biriminin kullanılarak çalışmanın belirli koşullar altından bire bir tekrarlanması amaçlanarak hipotezlerin desteklenmesi beklenmiştir. Dolayısıyla bu aşamada araştırmadaki bağımsız değişkenler 1 TL, 50 TL ve kontrol grupları olarak belirlenirken bağımlı değişkenler ise deneyin eğlenceli olması, materyallerden bilgi edinilmesi, bilimsel değerinin olması ve benzer deneye katılım olarak oluşturulmuştur.

Orijinal çalışmada 1 dolar, 20 dolar ve kontrol grupları arasında karşılaştırmalar yapılarak deneyin eğlenceli olması, materyallerden bilgi edinilmesi, bilimsel değerinin olması ve benzer bir deneye katılım değişkenleri üzerinden bilişsel çelişki deneyimi saptanmaya çalışılmıştır (Festinger ve Carlsmith, 1959). 1 TL, 50 TL ve kontrol grupları arasında karşılaştırmalar yapılarak deneyin eğlenceli olması, materyallerden bilgi edinilmesi, bilimsel değerinin olması ve benzer bir deneye katılım değişkenleri açısından bilişsel çelişki deneyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Oluşturulan hipotezler orijinal çalışmayla tamamen aynıdır:

Hipotez (1)

1 TL grubunda yer alan katılımcıların 50 TL grubunda yer alan katılımcılara göre deneyi eğlenceli bulmaları beklenmektedir. 50 TL grubunda olan katılımcıların deneyden sıkıldıklarını belirtmeleri beklenmektedir. 1 TL grubundaki katılımcıların deneyi eğlenceli bulması bilişsel çelişki yaşadığını göstermektedir. 50 TL grubundakilerin ise aldıkları para miktarına bağlı olarak bilişsel çelişki yaşamaması beklenmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda 1 TL grubundaki

katılımcıların 50 TL grubundaki katılımcılara göre daha yüksek puan almaları beklenmektedir.

Hipotez (2)

1 TL grubunda olan katılımcıların kontrol grubunda yer alan katılımcılara göre (ödül almayan katılımcılar) deneyi eğlenceli bulmaları beklenmektedir. Kontrol grubundaki katılımcılar sadece materyaller üzerinden istenilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bu nedenle herhangi bir şekilde bilişsel çelişkiye uğrayabilecekleri manipülasyona maruz kalmamışlardır. Kontrol grubunda yer alan katılımcılar ile 50 TL grubundaki katılımcıların deneyi sıkıcı bulmaları beklenmektedir. Bu bilgiler ışığında, 1 TL grubunda olan katılımcıların 50 TL ve kontrol grubundaki katılımcılara göre daha yüksek puan almaları beklenmektedir

Hipotez (3)

1 TL, 50 TL ve kontrol grubundaki katılımcıların puanları arasında materyaller hakkında edinilen bilgi açısından farklılık beklenmemektedir.

Hipotez (4)

1 TL koşulundaki katılımcıların, 50 TL ve kontrol grubundakilere göre deneyin bilimsel değeri olduğu değişkeninde daha yüksek puan alması beklenmektedir. 1 TL grubundaki katılımcılar diğer deney gruplarına göre daha yüksek puan alarak deneyin bilimsel değeri olduğuna kendilerini inandırmaları beklenmektedir. Deneyin bilimsel değerine ilişkin 1 TL grubundakilerin yaşadıkları bilişsel çelişkinin, katılımcılar açısından daha az seviyede yaşaması beklenmektedir.

Hipotez (5)

1 TL alan katılımcıların, 50 TL ve kontrol grubunda yer alan katılımcılara göre benzer bir deneye bir kez daha katılmak istemeleri konusunda istekli olmaları beklenmektedir. Bunun sebebi, 1 TL alan katılımcıların bilişsel çelişkiye maruz kalarak deneyi eğlenceli bulmalarının beklenmesinden kaynaklanmaktadır. Kontrol ve 50 TL grubundaki katılımcıların deneyi sıkıcı bulmaları beklendiğinden benzer bir deneye bir daha katılmak istemediklerini beyan etmeleri

beklenmektedir. Bu bağlamda, 1 TL grubunda yer alan katılımcıların, 50 TL ve kontrol grubundakilere göre daha yüksek puan almaları beklenmektedir.

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Başkent Üniversitesi'nde Ticari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret bölümünde eğitimini sürdüren 44 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcılardan biri, deneyin son tarihinde katıldığı için bir an önce ek 4 puan alıp gitmeyi istediğini deney aşamasında sürekli olarak belirtmiştir. Bu nedenle katılımcının deney sürecinde gerektiği gibi konsantrasyona sahip olmadığına karar verilmiştir. Katılımcıdan toplanan verilerin SPSS programına aktarılmamasında karar kılınmıştır.

Katılımcılar araştırma sürecine telefonla randevu alarak katılmıştır. Katılımcıların 23'ü (%53.5) kadın, 20'si (%46.5) erkek öğrencidir. Orijinal çalışmada ise 71 erkek öğrenci kullanılmıştır (Festinger ve Carlsmith, 1959). Bu çalışmaya katılan öğrencilerin yaş aralığı 19-27 olarak görülmüştür. Öte yandan, araştırmaya katılan 40 öğrenciye ilgili dersi yürüten akademisyen tarafından, ders notuna ek 4 puan verileceği bildirilmiştir. Geriye kalan 3 katılımcı ise araştırma gönüllü olarak katılmayı kabul etmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 23.11 ($S = 1.8$) olarak saptanmıştır. Katılımcıların sosyodemografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri

Sosyodemografik Bilgiler	Toplam	Yüzde	Ranj	Ortalama	Standart Sapma
Kadın	23	53.5			
Erkek	20	46.5			
Yaş			19-27	23.11	1.8

2.2. Veri Toplama Araçları ve İşlem

Başkent Üniversitesi Uluslararası Ticaret bölümünde öğrenim gören öğrencilere “Tez Çalışmasına Katılım İçin Duyuru Metni” ve “Oturum Çizelgesi” başlığı adı altında yer alan bilgilendirmeler dersi yürüten akademisyen tarafından öğrencilere e-posta yoluyla iletilmiştir. “Tez Çalışmasına Katılım İçin Duyuru Metni” Ek-1’de verilmiştir. Oturum çizelgesi e-posta yoluyla ulaştırılarak deneyin 2 saat süreceği ve performans ölçümü ile ilgili olduğu belirtilmiştir.

Deneye katılacak öğrencilere ilgili dersten, orijinal çalışmadan farklı olarak, 4 ek puan alacakları bildirilmiştir. Katılmak isteyen öğrencilerden, deneyin yapılacağı saat ve günleri içeren zaman çizelgesinden kendilerine uygun zaman aralığını seçerek telefon aracılığıyla randevu almaları talep edilmiştir. Ayrıca deney sürecinin tamamı orijinal çalışmadan farklı olarak, Başkent Üniversitesi Psikoloji bölümünde yer alan tek bir odada, F-411 numaralı görüşme odasında gerçekleştirilmiştir. Orijinal deneyde 3 farklı oda kullanılmıştır. Bu odalar katılımcı için belirlenen bekleme odası ve mülakatı yapacak psikolojisi öğrencisi olarak tanıtılan bireyin ait olduğu olarak belirlenmiştir.

F-411 numaralı odanın fotoğrafı Ek-2’de gösterilmiştir. Bu odada katılımcıyla karşılıklı oturulacak şekilde konumlanmış iki adet koltuk yer almaktadır. Katılımcının materyaller üzerinde verilen görevleri yerine getirmesi için iki koltuk arasında sehpa yer almaktadır. Materyaller ayrı ayrı bu sehpa üzerinde katılımcıya sunulmuştur. Odada 2 adet kamera ve 2 adet mikrofon bulunmaktadır. Ancak hem mikrofon hem de kamera deney süresi boyunca kullanılmamıştır.

Orijinal çalışmadan farklı olarak, belirlenen saatte görüşme odasının önüne gelen katılımcıyla tanışıldıktan sonra kendisiyle birlikte deneyin yapılacağı odaya geçilmiştir. Orijinal çalışmada ise katılımcıyla bekleme odasında tanışılmıştır. Daha sonra, katılımcı deney odasına alınmıştır. Bu süre içerisinde odanın dışına görüşme yapıldığına dair bir yazı asılarak herhangi bir kişinin odaya girme ihtimali engellenmiştir. Bu sırada deneyi yapan kişi katılımcıya kendisini tanıtmıştır. Bu aşamada katılımcıdan “Gönüllü Katılım ve Bilgilendirme Formu”yla birlikte “Sosyodemografik Bilgileri”nin doldurulması istenmiştir. Gönüllü Katılım ve Bilgilendirme Formu Ek-3’te verilmiştir. Sosyodemografik Bilgileri içeren form ise Ek-4’te verilmiştir. Bu işlemler tamamlandıktan sonra katılımcıya orijinal çalışmada da olduğu gibi

deneyin 1 saatten biraz uzun süreceği belirtilmiştir. 2 saat olarak duyurulmasının sebebinin, deney bitiminde bir psikoloji öğrencisinin (deneyden haberdar olan yardımcı) katılımcıyla görüşme yapmak isteyebileceğinden kaynaklandığı söylenmiştir.

Bu işlemler gerçekleştirildikten sonra katılımcıya deneyin ilk aşamasına geçileceği belirtilmiştir. Bu aşamada katılımcının uygulaması istenen materyaller görüşme odasının içinde bulunan başka bir odada yer almaktadır. Buradaki temel amaç katılımcının uygulamaya geçmeden önce materyalleri görmesinin engellenmesidir. İlk aşamada kullanılan materyal, tablanın üzerinde bulunan 12 adet tahtadan meydana gelen silindir çubuklardır. Materyal Ek-5'te gösterilmiştir. 12 adet silindir çubuklar takılıp çıkarılabilmektedir. Katılımcıya silindirlerin teker teker çıkarıldıktan sonra yer alan boşluklara tekrar tekrar takılması gerektiği belirtilmiştir. Ek olarak, katılımcıya tek elini kullanması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca işlemi yerine getirirken kendi hızında olması gerektiği belirtilmiştir.

Bu süreç yarım saat boyunca tekrarlanarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıya ilk materyalin uygulanma süresinin ne kadar olacağı söylenmemiştir. Katılımcı bu işlemleri yerine getirirken deneyi yapan kişi tarafından, ara sıra saat kontrol edilerek katılımcının ne kadar zaman aralığında hangi işlemleri yerine getirdiği yazılmıştır. Deneyi yapan kişi tarafından bu işlemlerin gerçekleştirilmesinin temel amacı, katılımcının araştırmada başka bir şeyin ölçüldüğüne dair şüphe duymamasını sağlamaktır. Yarım saatlik süre dolduktan sonra katılımcıya ilk aşamanın tamamlandığı belirtilerek materyal deneyi yapan kişi tarafından kaldırılmıştır. Kendisine diğer materyalin getirileceği söylenmiştir.

Bu materyal, 48 adet tahta küpten oluşmaktadır. Ek-6'da gösterilmiştir. Ek olarak, küpler, el yardımıyla dönebilen bir mekanizmaya sahiptir.

Deney aşamasında, deneyi yapan kişi tarafından katılımcıya küplerin saat yönünün tersinde çevrilmesi gerektiği hem belirtilmiş hem de gösterilmiştir. Katılımcıya 90 derecelik açıyla döndürmesinin beklendiği sözel olarak da belirtilmiştir. Katılımcıdan tekrar tekrar bu işlemi yerine getirmesi istenmiştir. Kendisine ilk materyalde de olduğu gibi tek elini kullanması gerektiği belirtilmiştir. Yine kendi hızında olması gerektiği söylenmiştir. Katılımcı istenilen görevleri yerine getirdiği aşamada, deneyi yapan kişi tarafından saate bakılarak birtakım notlar almaya devam edilmiştir. Bu sayede katılımcıya deneyin performans ölçümü dışında başka bir şeyle ilgili olduğu konusunda şüphe duymaması amaçlanmıştır. Buraya kadar yapılan

işlemlerin tamamı orijinal deneyle bire bir benzerlik göstermektedir.

Yarım saatlik süre dolduktan sonra katılımcıya teşekkür edilmiştir ve materyal aynı odanın içerisinde bulunan diğer odaya alınmıştır. Daha sonra, katılımcının tekrar karşısına oturularak deneyin amacının (gerçek olmayan amacı) ne olduğu anlatılmıştır. Katılımcıya orijinal çalışmada olduğu gibi bire bir şunlar söylenmiştir:

“Araştırmamız buraya kadardı. Bu yaptıklarınızı neden yaptığınızla fikir sahibi olmanız için size araştırmamızla ilgili biraz bilgi vermek istiyorum. Normalde araştırmada iki farklı grup var. Sizin de içinde bulunduğunuz gruptakilere araştırmayla ilgili hiçbir bilgi vermiyoruz. Dolayısıyla bu gruptakiler deney hakkında bilgi sahibi olmadan sadece verilen talimatlara uyuyor. Ancak diğer grup için bekleyen katılımcılar için araştırma hakkında ön bilgi veriyoruz. Bu verdiğimiz ön bilgiler içerisinde (Grup B İçin yazılı olan kağıdı katılımcıya göstererek) çok eğlenceliydi, çok keyif aldım, oldukça ilginçti, oldukça ilgi çekiciydi, heyecan vericiydi, gibi ifadeler yer alıyor (Grup B’ye dair bilgiler içeren yazı Ek-7’de gösterilmiştir).

Ön bilgiyi diğer gruptaki katılımcılara bizim için çalışan bir öğrenci aracılığıyla veriyoruz. O öğrenciyi deneyi yeni bitirmiş bir katılımcı olarak tanıştırıyoruz. Yani, diyorum ki kendisi deneyi daha yeni bitirdi ve siz deneye başlamadan önce ondan size bilgi vermesini rica ettim. Daha sonra kendilerini deneye alıyoruz. Bu da araştırma sürecinin daha gerçekçi olmasını sağlıyor. Bunu ben yapmış olsaydım, pek de istediğimiz amaca ulaşamazdık.”

Bu işlem süreci bütün deney grupları (1 TL, 50 TL ve Kontrol) için geçerli olmaktadır. Ancak grupların bazılarında birtakım farklılıklar yer almaktadır. Bilindiği gibi her iki materyalin kullanılmasındaki asıl amaç, katılımcıya tekrarlatılan bu işlemler sayesinde sıkılmalarının sağlanmasıdır.

Öte yandan, deney sürecine başlamadan önce sahte katılımcı ve mülakatı yapan kişi rolündeki yardımcıları ile prova yapılmıştır. Prova deney odasında (F-411 numaralı oda) gerçekleştirilmiştir. Prova yapılmadan önce bu görevde yer alacak olan öğrenciler için senaryo yazılmıştır. Senaryo, 1 TL ve 50 TL için ortak yazılırken kontrol grubu için ayrı yazılmıştır. 1 TL ve 50 TL için yazılmış olan senaryo Ek-8’de gösterilmiştir. Kontrol grubu için yazılan senaryo ise Ek-9’da verilmiştir. Senaryo orijinal makaleye bağlı olarak, Türkçeye çevrilerek oluşturulmuştur. Bu aşamada tez danışmanı ile birlikte bu süreç adım adım ilerletilmiştir.

Prova aşamasında sahte katılımcı ve mülakatı yapan kişi görevinde yer alacak öğrenciler, deney süreci başlamadan 2 hafta önce kendilerine uygun saat ve gün belirlenerek çağrılmıştır. Yardımcılar, Başkent Üniversitesi Psikoloji bölümünde öğrenim gören 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılacak olan öğrencilere katılım saatleri ve günleri deney süreci başlamadan 2 hafta önce deney odasının uygunluğuna göre düzenlenmiş ve katılımcılara ilgili dersten 4 ek puan verecek akademisyen tarafından ilgili ders sırasındayken duyurulmuştur.

2.2.1. Bir ve Elli Lira Grupları

Katılımcıya araştırmanın esas amacı olmayan açıklama yapıldıktan sonra orijinal makaleye bağlı kalınarak sürece devam edilmiştir.

Deneyi yapan kişi tarafından bütün sürecin açık ve net olup olmadığı katılımcıya sorulmuştur. Katılımcıya kendisinden ilginç bir istekte bulunacağından bahsedilmiştir. Bu aşamada belli bir süre beklenmiştir, bu sayede katılımcının, deneyi yapan kişinin zor bir durumda olduğu izlenimine kapılması sağlanmıştır. Deney için yardımcı olacak kişinin bugün gelebileceği iletilmiştir. (Orijinal deneyden farklı olarak, bu gruplardan birinde yer alan katılımcı materyaller üzerinde görevleri yerine getirirken deneyi yapan kişi sürekli olarak telefonla uğraşmıştır. Buradaki temel amaç, katılımcının gerçekten de acil bir durum olduğuna inandırılmasını sağlamaktır. Orijinal deneyde ise, deneyi yapan kişi az önce bir telefon aldığını söylemiştir.) Acilen yardım için bir kişiye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Katılımcıya “şu anda bizi bekleyen diğer katılımcı (deneyden haberdar olan yardımcı) diğer grupta (B grubu) yer almaktadır” diye söylenmiştir.

Daha sonra, “Bu çalışmayı yürüten hocam, az önce bana mesaj atarak bize sizin gelebilecek kişi yerine geçme şansınız olup olmadığını merak etti ve bize bunu önerdi” denilmiştir. “Ayrıca bunu herhangi bir kişinin yapması da şu an mümkün gözüküyor. Şimdi bunu bizim için yaparsanız ileride herhangi bir durum ile karşılaşıldığında sizi arama şansımız da olacaktır. Eğer bunu bizim için yaparsanız, size 1 TL (ya da 50 TL) vereceğiz. Bunu bizim için yapabilir misiniz?” diye belirtilmiştir. Katılımcının bu işi yapabileceğinden pek emin gözükmediği durumlarda kendisine “sadece birkaç dakika sürecek” denilmiştir. Katılımcı kabul ettikten sonra “Grup B İçin” başlıklı yazı kendisine teslim edilmiştir ve kendisinden okuması talep edilmiştir.

Daha sonra, kendisine 1 TL (ya da 50 TL) ödeme yapılmıştır. Bu aşamadan sonra, orijinal çalışmada katılımcının para aldığına dair makbuz imzalatılmıştır. Ancak bu çalışmada buna gerek duyulmamıştır. Buradaki ifadeleri, bekleyen katılımcıya (sahte katılımcı) söylemesi beklenmiştir. Katılımcıya bir sonraki katılımcının (sahte katılımcı) gelmek üzere olduğu ve katılımcının (sahte katılımcı) bir kadın olduğu bilgisinin alındığı belirtilmiştir. Bu işlemlerin tamamı orijinal çalışmayla bire bir aynıdır.

Bu işlemlerden sonraki aşamada orijinal çalışmadan farklı olarak, dışarıda bekleyen katılımcının (sahte katılımcı) bu odaya geleceği belirtilmiştir. Daha sonra, deneyi yapan kişi “ben kendisiyle odanın önünde tanışacağım, ardından katılımcıyı (sahte katılımcı) odaya alarak kendisiyle sizi tanıştıracam. Daha sonra ben odadan ayrılacağım ve siz kendisiyle (sahte katılımcı) konuşacaksınız. Ben birkaç dakika sonra tekrar içeri gireceğim.” demiştir.

Öte yandan, orijinal çalışmada katılımcı diğer katılımcıyla (sahte katılımcı) konuşması için bekleme odasına götürülmüştür. Bu çalışmada ise bir oda kullanılmıştır.

Kendisine deneyin eğlenceli olduğunu söyleyen katılımcıya role girerek şaşırın kadın (sahte katılımcı), bir hafta önce deneye katılan arkadaşının deneyin oldukça sıkıcı olduğundan bahsettiğini katılımcıya iletmiştir. Bütün katılımcıların bu aşamada deneyin oldukça ilginç olduğunu ve keyif aldıklarını belirtmeleri beklenmiştir. Daha sonra kadının (sahte katılımcı), katılımcının söyledikleriyle aynı fikirde olduğunu belirtmesi beklenmiştir. Katılımcı ve kadın (sahte katılımcı) arasında geçen bu konuşma katılımcının bilgisi olmadan kadın (sahte katılımcı) tarafından kaydedilmiştir. Kadın (sahte katılımcı) odadan ayrılmıştır. İki dakika sonra deney odasına deneyi yapan kişi gelmiştir ve katılımcıya, kadın katılımcıyla (sahte katılımcı) konuştuğu için teşekkür etmiştir. Katılımcı da kabul ederse böyle bir durum tekrar yaşandığında kendisine ulaşılabileceği söylenmiştir. Orijinal deneyden farklı olarak, katılımcıya “psikoloji öğrencisi sizinle konuşmak için bekliyor.” denilmiştir. Orijinal deneyde ise katılımcı bekleme odasına götürülmüştür. Bu sayede psikoloji öğrencisiyle konuşmaları sağlanmıştır.

Katılımcıya araştırmaya katıldığı ve yardım ettiği için teşekkür edilmiştir. Katılımcıya “umarım verilen görevler sizi eğlendirmiştir” denilmiştir. Ayrıca böyle bir durumla karşılaşıldığında kendisine onay verirse telefonla iletişime geçileceği bildirilmiştir. Daha sonra,

katılımcıya birçok katılımcının araştırmayı ilginç bulduğu belirtilmiştir. Kendisinin de araştırmayla ilgili düşüncelerini anlatma şansı olacağı söylenmiştir. Kendisine burada beklemesi gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra, kendisiyle konuşmak isteyen öğrencinin odaya geleceği söylenmiştir.

Deneyi yapan kişi, katılımcıya psikoloji öğrencisiyle konuşmaları bittikten sonra odaya tekrar geleceğini belirtmiştir. Deneyi yapan kişi odadan ayrıldıktan sonra, mülakatı yapacak psikoloji öğrencisi rolündeki kişi aynı odaya girerek katılımcıya orijinal deneyde yer alan soruları sormuştur. Ek-10’da “Mülakat Soruları” verilmiştir. Mülakat aşamasında, katılımcı örneğin ilk soruyu sözel bir şekilde yanıtladıktan sonra kendisinden kalemle verdiği cevabı işaretlemesi istenmiştir (Bkz, Ek-10). Bu işlem sırasıyla diğer sorular için de tekrarlanmıştır. Orijinal deneye bağlı kalınarak, sorular tamamlandıktan sonra psikoloji öğrencisi tarafından: “Evet araştırmayla ilgili sorularımız bu kadardı, değinmek istediğim bir diğer konu var. Daha önce benzer bir çalışmaya katıldınız mı? Ya da benzer içerikte bir çalışma hakkında bir bilginiz var mı? Herhangi bir şekilde çalışmaya dair şüphelendiğiniz bir nokta oldu mu?” gibi sorular sorulmuştur.

Ayrıca orijinal deneye bağlı kalınarak soruların sorulması sırasında (katılımcının bilgisi olmadan) mülakatı yapan kişi tarafından telefon aracılığıyla ses kaydı alınmıştır. Mülakatı yapan kişi odadan çıktıktan sonra deneyi yapan kişi ile kadın (sahte katılımcı) birlikte odaya tekrar gelmiştir. Orijinal çalışmada ise deneyi yapan kişi ile katılımcı, kadının yer aldığı (sahte katılımcı) deney odasına geçmiştir.

Deneyin asıl amacının ne olduğu katılımcılara “Katılım Sonrası Bilgilendirme Formu” ile aktarılmıştır. “Katılım Sonrası Bilgilendirme Formu” Ek-11’de gösterilmiştir. Son aşamada ise orijinal deneyden farklı olarak, katılımcıdan ek puan alabilmesi için isim soyisim ve imza istenmiştir. Katılımcıya bu deneyde yer aldığı için teşekkür edilmiştir, orijinal deneyde de olduğu gibi katılımcıdan aldığı 1 TL (ya da 50 TL) geri istenmiştir.

2.2.2. Kontrol Grubu

Katılımcıya araştırmının esas amacı olmayan açıklama yapıldıktan sonra orijinal makaleye bağlı kalınarak sürece devam edilmiştir.

Deneyi yapan kişi tarafından deney hakkında yapılan açıklamaların açık ve net olup olmadığı katılımcıya sorulmuştur. Bu aşamadan sonra, 1 TL ve 50 TL grupları için uygulanan yöntemler kontrol grubunda uygulanmamıştır. Katılımcıya herhangi bir ödöl (para vs.) verilmemiştir, kendisinden de dışarıda bekleyen bir katılımcıyı (sahte katılımcı) deneyin eğlenceli olduğuna ikna etmesi beklenmemiştir. Kontrol grubundaki katılımcıya deneyin amacıyla (gerçek olmayan amaç) ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra birkaç dakika içinde psikoloji bölümüne yeni başlayan bir öğrencinin kendisiyle araştırma hakkında konuşmak istediği belirtilmiştir. Katılımcıya birçok katılımcının bu çalışmayı ilginç bulduğundan bahsedilmiştir. Buraya kadar olan işlemler orijinal deneydeki süreç ile aynıdır. Orijinal deneyde katılımcıdan, psikoloji öğrencisiyle görüşmesi için bekleme odasında beklemesi rica edilmiştir. Yani katılımcı deney odasından farklı bir odaya alınmıştır.

Bu çalışmada ise sadece tek bir deney odası uygun olduğu için diğer odalar kullanılamamıştır. Bu nedenle orijinal çalışmadan farklı olarak katılımcıya aynı odada beklemesi gerektiği belirtilmiştir. Deneyi yapan kişi odadan ayrıldıktan sonra, mülakatı yapacak psikoloji öğrencisi rolündeki kişi aynı odaya girmiştir. Bundan sonraki sürecin tamamı 1 TL ve 50 TL grubundaki mülakat aşamalarındakilerle aynıdır.

2.3. Sosyodemografik Ölçüm Araçları

Katılımcılardan cinsiyet, doğum yılı, üniversite ve öğrenim gördükleri bölüm gibi bilgiler istenmiştir (Bkz, Ek-4). Bunun dışında araştırmada yer alan diğer ölçümler ise deneyin son aşamasında kullanılmıştır. Bunlar; deneyin eğlenceli olması koşulu (katılımcılardan, -5 çok sıkıcı, 0 nötr, +5 çok eğlenceli, aralığında seçim yapmaları beklenmiştir), materyaller hakkında bilgi edinilmesi (öğrenme) (katılımcılardan, 0 hiç öğrenmedim, 10 çok iyi öğrendim, aralığında işaretleme yapmaları istenmiştir), deneyin bilimsel değerinin olması (katılımcılardan, 0 hiç değeri yok, 10 çok değeri var, aralığında seçim yapmaları beklenmiştir) ve benzer bir deneye katılım (katılımcılardan, -5 asla katılmazdım, 0 nötr, +5 kesinlikle katılırdım, aralığında işaretleme yapmaları beklenmiştir) orijinal çalışmaya bağlı kalınarak oluşturulmuştur (Bkz, Ek-10).

2.4. Verilerin Analizi

Katılımcılardan elde edilen veriler, gerekli analizlerin yapılması için IBM SPSS Statistics 22 paket programına girilmiştir. İlk olarak betimleyici istatistik uygulanarak bağımlı değişkenler incelenmiştir. Daha sonra, korelasyon analizi kullanılarak bağımlı değişkenlerin, hem bağımsız değişkenler hem de sosyodemografik bilgiler (cinsiyet) ile arasındaki ilişki tespit edilmiştir.

Son olarak, Katılımcıların 1 TL, 50 TL ve kontrol grubunda yer aldığı koşul ile mülakat sorularının yer aldığı koşul (eğlenceli bulma, materyaller hakkında bilgi edinme, deneyin bilimsel bir değerinin olması ve benzer bir deneye katılmayı isteme) arasında karşılaştırma yapmak için Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) uygulanmıştır.

BÖLÜM III

BULGULAR

Araştırmanın bulgularının analizi yapılmadan önce 43 katılımcıdan herhangi birinde kayıp değer görülmemiştir. Deney sürecinde katılımcılara sorulan her soruya tüm katılımcılar yanıt vermiştir. Normallik testi açısından çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri verilerin normal dağılım aralığında olduğu görülmüştür. Öte yandan, katılımcı sayıları her bir deney grubu için Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Deney Grubunda Yer Alan Katılımcı Sayısı

Deney Grubu	Toplam	Yüzde (%)
1 TL	14	32.5
50 TL	14	32.5
Kontrol	15	34.9

Bu çalışmanın sonuçları dört farklı aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak çalışmada yer alan değişkenlerin incelenmesinde betimleyici istatistik kullanılmıştır. Bu aşamadan sonra bağımlı değişkenler arasındaki korelasyon incelenmiştir. Bununla birlikte bağımlı değişkenlerin hem bağımsız değişkenler ile hem de sosyodemografik bilgiler (cinsiyet) arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Son aşamada ise tek yönlü varyans analizi (One Way Between Subject ANOVA) kullanılarak deney grupları (1 TL, 50 TL ve Kontrol) ve bağımlı değişkenler göz önünde bulundurularak (deneyin eğlenceli olması, materyallerden bilgi edinilmesi, bilimsel değerinin olması ve benzer deneye katılım) karşılaştırma yapılmıştır.

3.1. Betimleyici İstatistik

Betimleyici istatistik kullanılarak ortalama ve standart sapma değerleri bağımlı değişkenler çerçevesinde Tablo 3'te gösterilmiştir. Bağımlı değişkenler; deneyin ne kadar eğlenceli olduğu, materyallerden ne kadar bilgi edinildiği (öğrenildiği), deneyin bilimsel değeri ve benzer bir deneye katılım olarak belirlenmiştir.

Deney gruplarındaki katılımcıların (1 TL, 50 TL ve kontrol) deneyin neredeyse eğlenceli olduğunu ($X = .51$, $S = 2.89$), neredeyse materyallerden elde edilen bilgi edinme (öğrenme) ($X = 5.79$, $S = 2.66$) konusunda eğilime sahip oldukları görülmüştür. Öte yandan, katılımcılar deneyin bilimsel değeri olduğunu ($X = 7.60$, $S = 2.37$) ve benzer bir deneye katılmak istediklerini ($X = 3.16$, $S = 2.58$) belirtmiştir.

Tablo 3. Bağımlı Değişkenlerin Betimleyici İstatistik İle İncelenmesi

Değişkenler	<i>Ort</i>	<i>S</i>
DEO	.51	2.89
MBE	5.79	2.66
BDO	7.60	2.37
BDK	3.16	2.58

Not. DEO = Deneyin Eğlenceli Olması; MBE = Materyallerden Bilgi Edinilmesi (Öğrenme); BDO = Bilimsel Değerinin Olması; BDK = Benzer Deneye Katılım. DEO en yüksek puanlar; (-5 = Çok Sıkıcı, 0 = Nötr, +5 = Çok Eğlenceli), MBE en yüksek puanlar; (0 = Hiç Öğrenmedim ile 10 = Çok İyi Öğrendim), BDO en yüksek puanlar; (0 = Hiç Değeri Yok, 10 = Çok Değeri Var), BDK en yüksek puanlar; (-5 = Asla Katılmadım, 0 = Nötr, +5 = Kesinlikle Katıldım).

3.1.1. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Basit ikili (bivariate) korelasyon analiziyle birlikte bağımlı değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir (Bkz, Tablo 4). Yine korelasyon analiziyle birlikte bu değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir (Bkz, Tablo 5). Değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin saptanması amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayıları hesaplanmıştır.

Korelasyon analizine göre deneyin eğlenceli olması ile materyallerden bilgi edinme (öğrenme) ($r = .47, p < .01$) ve benzer bir deneye katılım ($r = .44, p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Deneyin eğlenceli olması ile deneyin bilimsel değerinin olması arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Materyallerden bilgi edinme ile deneyin bilimsel değerinin olması ve benzer bir deneye katılım arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Deneyin bilimsel değerinin olması ile diğer değişkenler arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 4. Bağımlı Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4
1. DEO	-			
2. MBE	.47**	-		
3. BDO	.29	.28	-	
4. BDK	.44**	.17	.81	-

Not1. DEO = Deneyin Eğlenceli Olması; MBE= Materyallerden Bilgi Edinilmesi (Öğrenme); BDO = Bilimsel Değerinin Olması; BDK = Benzer Deneye Katılım.

** $p < .01, n = 43$.

Bağımlı değişkenler ile bağımsız değişken arasındaki korelasyon Tablo 5'te verilmiştir. Korelasyon analizine göre deneyin eğlenceli olması ile gruplar (1 TL, 50 TL ve kontrol) ($r = -.39, p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Materyallerden bilgi edinme ile gruplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bilimsel değerinin olması ile gruplar arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Benzer bir deneye katılım ile gruplar arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 5. Bağımlı Değişkenler İle Bağımsız Değişken Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	Bağımsız Değişkenler (1 TL, 50 TL ve Kontrol)
DEO	-.39**
MBE	-.12
BDO	.03
BDK	-.09

Not2. DEO = Deneyin Eğlenceli Olması; MBE= Materyallerden Bilgi Edinilmesi (Öğrenme); BDO = Bilimsel Değerinin Olması; BDK = Benzer Deneye Katılım. Deney Grupları; 1 = 1 TL, 2 = 50 TL, 3 = Kontrol, olarak kodlanmıştır.

** $p < .01$, $n = 43$.

Bağımlı değişkenler ile sosyodemografik bilgiler (cinsiyet) arasındaki ilişki Tablo 6'da gösterilmiştir. Cinsiyet (Kadın ve Erkek) ile değişkenler arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 6. Bağımlı Değişkenler İle Sosyodemografik Bilgi Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	Cinsiyet
DEO	-.07
MBE	-.08
BDO	-.22
BDK	-.26

Not3. DEO = Deneyin Eğlenceli Olması; MBE = Materyallerden Bilgi Edinilmesi (Öğrenme); BDO = Bilimsel Değerinin Olması; BDK = Benzer Deneye Katılım. Cinsiyet; 1 = Kadın, 2 = Erkek olarak kodlanmıştır. $n = 43$.

...

3.2. Deney Gruplarının (1 TL, 50 TL ve Kontrol) İncelenmesi

Tek yönlü varyans analizi (One Way Between Subject ANOVA) kullanılarak deney gruplarının (1 TL, 50 TL ve kontrol) bağımlı değişkenler (deneyin eğlenceli olması, materyallerden bilgi edinilmesi, bilimsel değerinin olması ve benzer deneye katılım) üzerindeki etki incelenmek istenmiştir.

3.2.1. Deneyin Ne Kadar Eğlenceli Olduğuyla İlgili Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın bu kısmında bağımsız değişkenler (deney grupları) 1 TL, 50 TL ve kontrol grubu olarak belirlenirken bağımlı değişken ise deneyin ne kadar eğlenceli olduğu olarak belirlenmiştir. Elde edilen veriler üzerinden deney grupları arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Bağımsız değişkenlerin (1 TL, 50 TL ve kontrol grubu) deneyin eğlenceli olup olmadığıyla ilgili verdikleri yanıtların üzerinde $p < .05$ düzeyinde anlamlı bir etki olduğu görülmüştür, $F(2, 40) = 4.40$, $p = 0.019$. η^2 kısmi = .02 (Bkz, Tablo 7).

Hangi grubun diğer gruptan net bir biçimde birbirinden farklılaştığını görmek için Post Hoc Tukey HSD analizi kullanılmıştır. Bu analize göre 1 TL grubunda yer alan katılımcıların ($X = 1.57$, $S = 2.28$), kontrol grubunda yer alan katılımcılara göre ($X = -1.13$, $S = 2.00$) puanlarının anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Öte yandan, 50 TL grubunda yer alan katılımcıların ($X = 1.21$, $S = 3.56$), 1 TL ve kontrol grubunda yer alan katılımcılara göre puanlarının anlamlı olarak farklılaşmadığı belirlenmiştir (Bkz, Tablo 7).

3.2.2. Materyaller Hakkında Kendi Becerileri Üzerinden Ne Kadar Bilgi Edindikleriyle İlgili Bulgular

Bağımsız değişkenler (deney grupları) 1 TL, 50 TL ve kontrol grubu olarak belirlenirken bağımlı değişken ise kendi becerileri hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarıyla ilgili katılımcılara sorulması olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre deney grupları arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Bağımsız değişkenlerin (1 TL, 50 TL ve kontrol grubu) kendi becerileri hakkında ne kadar bilgi edinip edinmedikleriyle ilgili verdikleri yanıtların üzerinde $p < .05$ düzeyinde anlamlı olmayan bir etki olduğu görülmüştür, $F(2, 40) = 0.48, p = 0.624, \eta^2 \text{ kısmi} = .058$ (Bkz, Tablo 7).

3.2.3. Deneyi Bilimsel Açıdan Değerli Bulduklarıyla İlgili Bulgular

Bağımsız değişkenler (deney grupları) 1 TL, 50 TL ve kontrol grubu olarak belirlenirken bağımlı değişken ise deneyi bilimsel açıdan ne kadar değerli buldukları olarak belirlenmiştir. Elde edilen veriler üzerinden deney grupları arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Bağımsız değişkenlerin (1 TL, 50 TL ve kontrol grubu) deneyi bilimsel açıdan ne kadar değerli bulduklarıyla ilgili verdikleri yanıtların üzerinde $p < .05$ düzeyinde anlamlı olmayan bir etki olduğu görülmüştür, $F(2, 40) = 0.076, p = 0.93, \eta^2 \text{ kısmi} = .40$ (Bkz, Tablo 7).

3.2.4. Benzer Deneye Bir Daha Katılım İle İlgili Bulgular

Bağımsız değişkenler (deney grupları) 1 TL, 50 TL ve kontrol grubu olarak belirlenirken bağımlı değişken ise deneye bir daha katılmak isteyip istememeleri olarak belirlenmiştir. Verilere göre deney grupları arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Bağımsız değişkenlerin (1 TL, 50 TL ve kontrol grubu) benzer deneye bir daha katılmayı düşünürler mi sorusuyla ilgili verdikleri yanıtların üzerinde $p < .05$ düzeyinde anlamlı olmayan bir etki olduğu görülmüştür, $F(2, 40) = 0.254, p = 0.78, \eta^2 \text{ kısmi} = .39$ (Bkz, Tablo 7).

Tablo 7. Bağımsız Değişkenler ve Ortalama Puanlar Üzerinden Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırılması

Değişkenler	Bağımsız Değişkenler						<i>F</i> (2,40)	<i>p</i>	η^2
	1 TL		50 TL		Kontrol				
	<i>Ort</i>	<i>S</i>	<i>Ort</i>	<i>S</i>	<i>Ort</i>	<i>S</i>			
DEO	1.57	2.28	1.21	3.56	-1.13	1.99	4.40	.019	.02
MBE	6.36	1.87	5.43	3.48	5.60	2.47	.48	.62	.058
BDO	7.43	2.10	7.79	2.16	7.60	2.90	.076	.93	.40
BDK	3.57	2.21	2.93	3.00	3.16	2.62	.25	.78	.39

Not4. DEO = Deneyin Eğlenceli Olması; MBE= Materyallerden Bilgi Edinilmesi (Öğrenme); BDO = Bilimsel Değerinin Olması; BDK = Benzer Deneye Katılım.

Tablo 7 incelendiğinde, ilk olarak, 1 TL grubunda yer alan katılımcıların, deneyin eğlenceli olması, materyallerden bilgi edinilmesi ve benzer deneye katılım toplam puanlarının hem 50 TL grubundaki katılımcılara göre hem de kontrol grubundakilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Deneyin eğlenceli olması toplam puanlarına göre kontrol grubundakilerin, 1 TL ve 50 TL gruplarına göre deneyi eğlenceli bulmadığı gözlemlenmiştir. Buradan hareketle 1 TL alan katılımcıların beklenildiği gibi bilişsel çelişki yaşadığı saptanmıştır. Ancak 50 TL grubundakilerin deneyi eğlenceli bulmaması beklenirken eğlenceli bulduğu tespit edilmiştir (Hipotez 1). Bu durumda orijinal çalışmadan farklı bir bulgu elde edilmiştir.

İkinci olarak, materyallerden kendi becerileri hakkında bilgi edinmenin (öğrenme) 50 TL ve kontrol grubu açısından puanların birbirine yakın olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle katılımcıların materyallerden kendi becerileri hakkında bilgi edindiği saptanmıştır. Puanların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda puanlar arasında bir farklılık beklenmemesi açısından orijinal çalışmayla benzerdir (Hipotez 3). Ancak orijinal çalışmada 1 dolar, 20 dolar ve kontrol grubundaki katılımcıların materyallerden kendi becerileri hakkında bilgi edinmenin (öğrenme) puanlarının düşük çıktığı görülmektedir (Festinger ve Carlsmith, 1959) (Bkz, Tablo 8). Kısaca, orijinal çalışmadaki katılımcılar materyallerden kendi becerileri hakkında bilgi edinemediklerini belirtmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959) (Bkz, Tablo 8). Bu çalışmada ise katılımcılar tam tersini belirtmiştir. Ek olarak, 1 TL grubundakilerin, 50 TL ve kontrol gruplarına göre daha fazla materyallerden kendi becerileri hakkında bilgi edinme

puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Üçüncü olarak, deneyin bilimsel değerinin olması değişkenine göre 50 TL grubundakilerin, hem 1 TL hem de kontrol grubundakilere göre puanlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ancak puanların birbirine oldukça yakın olduğu görülmüştür. Bu bilgilerin ışığında, deney gruplarında yer alan katılımcılar, deneyin bilimsel bir değeri olduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde orijinal çalışmayla benzerdir (Hipotez 4). Ancak orijinal çalışmada 1 dolar grubundaki katılımcıların, 20 dolar ve kontrol grubuna göre daha fazla puan aldığı görülmüştür (Festinger ve Carlsmith, 1959) (Bkz, Tablo 8). Dolayısıyla bu çalışmada düşük seviyede olsa da 1 TL grubundaki katılımcıların bilişsel çelişki yaşamadığı görülmüştür (Hipotez 4).

Son olarak, benzer deneye katılım değişkenindeki puanlar deney grupları (bağımsız değişkenler) açısından incelendiğinde puanların birbirine yakın olduğu saptanmıştır. Ancak sadece 1 TL koşulunda olan katılımcıların deneyi eğlenceli bulacağından benzer deneye katılmak istemeleri beklenmiştir (Hipotez 5). Kontrol ve 50 TL grubundaki katılımcıların deneyi sıkıcı bulacağından benzer deneye katılmamaları beklenmiştir. Ancak orijinal çalışmadan farklı olarak tüm deney gruplarının (1 TL, 50 TL ve kontrol) benzer bir deneye katılmak istedikleri saptanmıştır.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı, Festinger ve Carlsmith (1959) tarafından gerçekleştirilen orijinal çalışmanın tekrarlanarak elde edilen bulguların orijinal çalışmayla kıyaslanarak tartışılmasıdır. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi orijinal çalışmada 1 dolar grubunda yer alan katılımcıların, 20 dolar ve kontrol grubundaki katılımcılara göre deneyi eğlenceli bulduğu gözlemlenmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Kontrol ve 20 dolar grubundaki katılımcıların ise deneyi sıkıcı buldukları görülmüştür (Festinger ve Carlsmith, 1959).

Bu çalışmada ise 1 TL grubunda yer alan katılımcıların, 50 TL ve kontrol grubunda yer alan katılımcılara göre deneyi eğlenceli bulması amaçlanmıştır. Deney grupları (1 TL, 50 TL ve kontrol) arasında materyallerden beceri hakkında bilgi edinilmesi (öğrenme) açısından farklılık beklenmemesi amaçlanmıştır. Deney grupları arasında deneyin bilimsel değeri olması açısından 1 TL grubundaki katılımcıların diğer deney gruplarına göre (az da olsa) farklılık bulunması amaçlanmıştır. Bu bağlamda 1 TL alan katılımcıların düşük seviyede de olsa bilişsel çelişkiye maruz kalması amaçlanmıştır. Son olarak, deney grupları arasında benzer bir deneye katılım açısından 1 TL grubunda yer alan katılımcıların diğer deney gruplarına göre deneye katılmak istediklerini beyan etmeleri amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda orijinal çalışma bire bir tekrarlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte belirli sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Bu sınırlılıklar, deney sürecinde meydana gelen problemler, orijinal çalışma ile bu çalışma arasındaki farklılıklar ve yöntemsel sınırlılıklar olarak belirlenmiştir.

4.1. Çoğu Katılımcının Önerilen Parayı Kabul Etmemesinin Bulgular Açısından Değerlendirilmesi

Deney aşamasında katılımcılara, yardımı kabul etmelerine karşılık olarak 1 TL ya da 50 TL verilmiştir. Ancak hemen hemen bütün katılımcıların 1 TL ya da 50 TL'yi almak istemediği görülmüştür. Deneyin sonunda çoğu katılımcı araştırmaya katkı olması için geldiklerini belirtmiştir. Paranın alınmaması, araştırmanın bulgularını etkilediği düşünülmektedir. Orijinal çalışmada da Festinger ve Carlsmith (1959), katılımcılar tarafından paranın alındığını belirtmiştir.

Ek olarak, bilindiği gibi alınan paranın bireylerin davranışlarından ziyade duygu ve biliş süreçleri üzerinde değişime yol açtığı bilinmektedir (Su ve Gao, 2014). Bu çalışmada ise katılımcıların hemen hemen tamamının para almayı reddettikleri görülmüştür. Ancak verilecek miktar, paranın teslim edilmek istenmesinden önce katılımcılara söylenmiştir. Bu da miktarın ne kadar olduğu bilgisinin ulaştırılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla katılımcıların parayı almamasına rağmen para miktarını öğrenmesinden dolayı bilişsel çelişkiye maruz kaldığına (özellikle 1 TL için) dair fikir vermektedir.

4.2. Katılımcılara Verilen Para Miktarına Göre (1 TL ve 50 TL) Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Orijinal çalışmada verilen para ödülünün 1 dolar ve 20 dolar olduğu görülmüştür (Festinger ve Carlsmith, 1959). 1 dolar alan katılımcıların deneyi oldukça eğlenceli bulduğu, 20 dolar alan katılımcıların ise sıkıcı bulduğu saptanmıştır (Festinger ve Carlsmith, 1959). Bu çalışmada ise 1 dolara uygun olan para miktarı 1 TL olarak belirlenmiştir. 20 dolar ise 50 TL'ye eşit tutulmuştur.

Elbette, 60 yıl önce gerçekleştirilen bu çalışmada kullanılan para değeriyle şimdiki para değeri arasında fark bulunmaktadır. Bu bağlamda, para miktarının belirlenmesi aşamasında birçok kişinin görüşü alındıktan sonra karar verilmiştir. Araştırmada ise 1 TL verilen katılımcıların deneyi eğlenceli bulması beklenirken 50 TL alan katılımcıların deneyi sıkıcı bulması beklenmiştir. Fakat araştırma sonuçlarına göre her iki grupta yer alan katılımcıların (1 TL ve 50 TL) deneyi eğlenceli bulduğu görülmüştür.

Deney bitiminde, özellikle 50 TL'yi kabul etmeyen katılımcılara parayı neden kabul etmedikleri sorulmuştur. Birçok katılımcı, 50 TL'nin kendileri için yüksek bir meblağ olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla kendilerine 50 TL verilen katılımcıların, 1 TL alan katılımcılar gibi deneyi eğlenceli bulmasının sebebinin bununla ilgili olduğu düşünülmüştür.

Miktarın katılımcı tarafından az bulunması kendisi için düşük bir meblağ olarak algılandığı için 50 TL alan katılımcıların bilişsel çelişki yaşamış olduğu düşünülmektedir.

4.3. Orijinal Çalışma İle Bu Çalışma Arasındaki Bulguların Karşılaştırılarak Tartışılması

Festinger ve Carlsmith (1959) yaptıkları çalışmaların sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir. Orijinal çalışmanın replikasyon çalışmasında elde edilen bulgular ise Tablo 9’da gösterilmiştir. Buradaki temel amaç hem orijinal çalışmadaki bulguların hem de bu çalışmadaki bulgular arasındaki farklılıkların veya benzerliklerin net bir biçimde sunulmasıdır.

4.3.1. Her İki Çalışmanın Deneyin Eğlenceli Olmasıyla İlgili Verilen Yanıtların Karşılaştırılması

Festinger ve Carlsmith (1959) yaptıkları çalışmanın sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir. Her bir deney koşulunda 20 katılımcı yer almaktadır (Festinger ve Carlsmith, 1959). Deneyin asıl incelenmesi gereken yerin deneyin ne kadar eğlenceli olduğu, bilimsel değerinin olması ve benzer bir deneye katılım olarak belirtilmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Görüldüğü gibi kontrol ve 20 dolar grubundaki katılımcılar deneyi sıkıcı bulduklarını belirtmiştir (Bkz, Tablo 8). Ek olarak 1 dolar alan katılımcıların ise eğlendiği görülmektedir. Dolayısıyla 1 dolar alan katılımcıların bilişsel çelişkiye maruz kaldığı görülmüştür (Festinger ve Carlsmith, 1959). Bu çalışmada ise hem 1 TL alan katılımcıların hem de 50 TL alan katılımcıların bilişsel çelişkiye maruz kaldığı görülmüştür. Kontrol grubunda yer alan katılımcıların ise deneyi sıkıcı bulduğu saptanmıştır. Buna ilişkin puanlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

4.3.2. Her İki Çalışmanın Materyallerden Kendi Becerileri Hakkında Bilgi Edinmesiyle İlgili Verilen Yanıtların Karşılaştırılması

Katılımcılara sorulan bir diğer soruda ise kendilerine materyal üzerinde verilen görevler sayesinde kendi becerileri hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları ya da öğrendikleri üzerine olmuştur (Festinger ve Carlsmith, 1959). Orijinal çalışmada da bu çalışmada da olduğu gibi bu aşamada katılımcıların herhangi bir şekilde bilişsel çelişki yaşamaları beklenmemiştir. Tablo 8 ve Tablo 9 karşılaştırılarak incelendiğinde tek farkın orijinal çalışmada katılımcılar, materyaller hakkında bilgi edinmediklerini belirtmiştir.

Bu çalışmada ise katılımcıların materyaller hakkında bilgi edindikleri gözlemlenmiştir. Bu sonuçların sosyal istenirlik nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmektedir.

4.3.3. Her İki Çalışmanın Deneyin Bilimsel Değerinin Değerlendirilmesiyle İlgili Verilen Yanıtların Karşılaştırılması

Festinger ve Carlsmith (1959), bilimsel değer değerlendirilmesinin temel sebebini özellikle 1 dolar verildiğinde kendilerinin bunun bir ödül yerine deney için yapıldığı düşüncesinin neye yol açtığını görmek olarak açıklamıştır. Ek olarak, orijinal çalışmada esas katılımcıdan yardım istenirken deneyin öneminden söz edilmiştir. Bu nedenle bu değişkenden de az düzeyde de olsa katılımcıların bilişsel çelişki yaşamaları beklenmiştir. Ancak katılımcının bu ödülün başka bir amacının olabileceği düşüncesi olması konusunda problem yaşanabileceği düşünülmüştür. Bu çalışmada da buna benzer bir problem ile karşılaşmıştır. Dolayısıyla her iki çalışmada da benzer bulgular olduğu görülmüştür. Ancak Festinger ve Carlsmith (1959) az da olsa 1 dolar ve 20 dolar koşulları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık saptamıştır. Orijinal çalışmada da benzer bir beklenti söz konusudur (Festinger ve Carlsmith, 1959). Ancak replikasyon çalışmasında yapılan analizlere göre böyle bir farklılık tespit edilmemiştir.

4.3.4. Her İki Çalışmanın Deneye Bir Kez Daha Katılıp Katılmayacakları Sorusuna Verilen Yanıtlarla Karşılaştırılması

Bu aşamanın deneyin ne kadar eğlenceli olduğu sorusuyla bire bir benzer olması beklenmiştir (Festinger ve Carlsmith, 1959). Verilen yanıtların ortalama olarak birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir (Bkz, Tablo 8). Bu çalışmada ise beklenmeyen ve ilginç bir sonuç elde edilmiştir. Özellikle kontrol grubunda yer alan katılımcılar, deneyin sıkıcı olduğuna karar vermesine rağmen deneye katılmak istediklerini belirtmiştir (Bkz, Tablo 9).

Bu durumun en temel sebeplerinden birinin katılımcılara sorulan son soru olması ve bu aşamadan sonra deneyin biteceğine dair bir düşüncelerinin olabileceği gözlemlenmiştir. Haliyle, ek puan almak için motivasyonla gelen katılımcıların bu aşamada soruya ek puanının sanki riske gireceğini düşünerek cevap verdikleri düşünülmüştür. Bir diğer açıklama ise katılımcıların deneyi yapan kişiye göre ya da sahip olduğu kültür çerçevesi içerisinde bu soruyu yanıtladığı düşünülmektedir. Bu aşamada da sosyal istenirlik ölçeğinin katılımcılara sunulması gerektiği fark edilmiştir.

Son olarak, yapılan replikasyon çalışmasındaki sonuçların orijinal çalışmadaki

sonuçlarla örtüşmemesi o teorinin doğrudan yanlışlanacağı anlamına gelmeyebilir (Simons, 2014). En temel katkının gerçek etkinin güvenilirliğiyle ilgili ekstra fikir veya fikirler sağlamasıdır (Simons, 2014). Ek olarak, replikasyon çalışmaları, orijinal çalışmanın hem gelişimini sağlamak hem de gelişimi üzerinden yeni fikirler ortaya atması konusunda fırsat yaratmaktadır (Aarts ve diğerleri, 2015).

4.4. Yöntemsel Sınırlılıklar

Bu çalışmada, Festinger ve Carlsmith (1959) orijinal çalışmasındaki gibi deneysel desendeki koşulların ve uygulamaların bire bir aynı olması hedeflenmiştir. Ancak uygulama aşamasında belirli problemlerin ortaya çıkması yöntemsel sınırlılıkları beraberinde getirmiştir. Bu aşamada var olan problemlere çözüm yöntemleri üretilmeye çalışılmıştır. Ek olarak, Lindsay (2015), orijinal çalışmada yer alan her koşulun ve şartların gerçekleştirilmesinin tekrarlanacak çalışmalar için imkansıza yakın olduğunu da vurgulamıştır.

Bu çalışmada yöntemsel sınırlılıklardan biri oda sayısıdır. Orijinal çalışmada katılımcıyla, bekleme odasında tanışıldıktan sonra kendisinin deney odasına alınması sağlanmıştır (Festinger ve Carlsmith, 1959). Daha sonra, deneyin bir aşamasında katılımcı psikoloji öğrencisiyle konuşmak için başka bir odaya alınmıştır (Festinger ve Carlsmith, 1959). Ancak bu çalışmada sadece tek bir oda kullanılmıştır. Bu bilgiler ışığında, deney sırasında katılımcıdan yardım talep edilmesi aşamasında durumun inandırıcılığı ve gerçekçiliği açısından bir problem olduğu düşünülmüştür. Özellikle, 1 TL ve 50 TL grubundaki katılımcıların sürecin deneyin bir parçası olduğuna dair düşüncelerinin olabileceği gözlemlenmiştir.

Bir diğer sınırlılık ise çalışmanın uzun sürmesinden dolayı gönüllü katılımcı bulunamamasıdır (orijinal çalışma gereği çalışma 2 saat olarak duyurulmuştur). Bu problemin çözümü için araştırmaya katılmak isteyen öğrencilere ek puan verilmesi kararlaştırılmıştır. Uluslararası Ticaret bölümünde ilgili dersi yürüten hoca tarafından ilgili ders için ek puan (4 puan) verilmiştir. Buna bağlı olarak, araştırmaya katılanların öncesinde ödül almaları araştırmanın sonuçlarını etkilediği düşünülmüştür. Çünkü ödül (1 TL ya da 50 TL) deney sürecinde katılımcıya verilmektedir.

Bu nedenle ödülün önceden alınması deney aşamasında verilen ödülün etkisi azaltmış olduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak, ek puanın verilmesinin karıştırıcı değişkene neden

olduğu düşünölmüştür.

Bir diğer sınırlılık ise sosyal istenirlik ölçeğinin araştırma aşamasında kullanılmamış olmasıdır. Sosyal istenirlik, sosyal kabul ve onay olarak tanımlanırken kültür bağlamında buna uygun davranmak da tanımlamanın içerisinde yer almaktadır (Marlowe ve Crowne, 1961). Dolayısıyla sosyal istenirliğin, deneysel ve anket çalışmalarındaki bulguları olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır (Nederhof, 1985). Öte yandan, sosyal istenirliğin, benlik açısından en önemli faktörlerin kendini kandırma ve yalan söylemenin diğer yöntemleri olduğu bilinmektedir (Nederhof, 1985). Bu bağlamda, bu çalışmada az sayıdaki katılımcının deney sizce eğlenceli miydi? sorusuna verdikleri yanıtların araştırmayı yürüten kişi için eğlenceli demek istiyorum olduğu gözlemlenmiştir.

Öte yandan, birçok katılımcının verilen parayı (1 TL ya da 50 TL) kabul etmemesinin sebeplerinden biri de sosyal istenirlik olduğu düşünölmüştür. Bu bağlamda elde edilen verinin güvenilir olması için ölçeğin kullanılmasının önemli olduğu belirtilmiştir (Kim ve Kim, 2013).

Katılımcı sayısının azlığı bu çalışmada bir diğer sınırlılık olarak görölmüştür. G-Power'a göre hedeflenmesi gereken katılımcı sayısına bakılmıştır. G-Power analizinde güç $(1 - \beta)$ 0.80 olarak ayarlanmıştır ve $\alpha = 05$, tek yönlü olarak belirlenmiştir. Olması gereken katılımcı sayısının $N = 159$ olduğu görölmüştür. Ancak bu araştırma 43 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Yeterli sayıda katılımcı sayısına ulaşamamasının en temel sebebi deney süresinin oldukça uzun sürmesidir. Ayrıca yöntemsel ve zamansal gerekçe nedeniyle hedeflenen katılımcı sayısına ulaşamamıştır. Ek olarak, Erdfelder, Faul ve Buchner (1996), bu tür araştırmalarda istenilen katılımcı sayısına ulaşamadığından bahsetmiştir. Zaman kısıtlılığı ve parasal sınırlılık gibi durumlar da buna neden olarak gösterilmiştir (Erdfelder, Faul ve Buchner, 1996).

Bu bilgiler ışığında, araştırmanın bulgularını etkileme ihtimali olduğu düşünölmüştür. Araştırma örnekleminin önemi, tahminlerin yordanması ve genellenmesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir (Bluman, 2012). Ek olarak, daha geniş bir örneklem aralığı, ortalama puanların da daha iyi yordanmasını sağlamaktadır (Bluman, 2012).

Tablo 8. Her Koşulun Mülakat Sorularına Verdikleri Yanıtların Ortalama Puanları (Orijinal Çalışma)

Mülakat Soruları	Deney Grupları		
	Kontrol	1 Dolar	20 Dolar
Deneyin Ne Kadar Eğlenceli Olduğu	-.45	+1.35	-.05
Materyallerden Ne Kadar Bilgi Edindiler	3.08	2.80	3.15
Deneyin Bilimsel Değerinin Olabileceği	5.60	6.45	5.18
Benzer Bir Deneye Katılmak İstenmesi	-.62	+1.20	-.25

(Festinger ve Carlsmith, 1959).

Tablo 9. Her Koşulun Mülakat Sorularına Verdikleri Yanıtların Ortalama Puanları (Replikasyon Çalışması)

Mülakat Soruları	Deney Grupları		
	Kontrol	1 TL	50 TL
Deneyin Ne Kadar Eğlenceli Olduğu	-1.13	+1.57	+1.21
Materyallerden Ne Kadar Bilgi Edindiler	5.60	6.36	5.43
Deneyin Bilimsel Değerinin Olabileceği	7.60	7.43	7.79
Benzer Bir Deneye Katılmak İstenmesi	+3.16	+3.57	+2.93

4.5. Öneriler

Örnekleme sayısının artırılması ve özellikle yöntemsel sınırlılıkların üstesinden gelinmesi yeni çalışmalar için önemli olacaktır. Para miktarı arasındaki farkın artırılması (Örneğin 1 TL, 100 ya da 200 TL) veya dikkat edilmesi yapılacak bir sonraki çalışmalar için önemli olacaktır. Yine aynı miktar kullanılarak veya artırılarak farklı örnekleme ulaşılarak bu çalışmanın bire bir benzerinin gerçekleştirilmesi faydalı olacaktır. Bu sayede elde edilen verilerin yeni veriler arasında karşılaştırma yapma açısından yararlı olacaktır. Sosyal istenirlik ölçeğinin kullanılması önemli olacaktır. Ek puanın kullanılmaması araştırmanın karıştırıcı etkenlere maruz kalmamasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, gönüllü katılımcıların araştırmada yer alması en önemli nokta olacaktır. Yapılacak çalışmada katılımcılara deney öncesinde verilecek herhangi bir ödülün araştırmanın sürecini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu nedenle ödül (para) sadece deney aşamasında verilmelidir. Öte yandan orijinal çalışmada sadece erkek katılımcılar kullanılmıştır (Festinger ve Carlsmith, 1959). Bu çalışmada erkek ve kadın katılımcıların yer alması orijinal çalışmadan farklı sonuçların elde edilmesini sağlamış olabilir. Yapılacak diğer çalışmalarda bu etkene dikkat edilmesi önemli olacaktır.

Son olarak, bire bir tekrarı yapılan çalışmanın sonuçlarıyla orijinal çalışmanın sonuçları arasında benzerlik elde edilemeyebilir (Aarts ve diğerleri, 2015). Bu durumda ortaya çıkabilecek temel sorunlardan biri de her iki araştırma arasında bilinmeyen bazı farklılıkların olmasıdır (Aarts ve diğerleri, 2015). Bu bilgiler ışığında, çalışma sonucunda ortaya çıkan farklılıklardan yola çıkılarak yeni araştırma soruları üretilebilir.

KAYNAKÇA

- Aarts, A. A., Anderson, J. E., Anderson, C. J., Attridge, P. R., Attwood, A., Axt, J., Woods, A. 2015. Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*, 349: 1-8.
- Aronson, E. ve Mills, J. 1959. The effect of severity of initiation on liking for a group. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59: 177-181.
- Aronson, E. ve Carlsmith, J. M. 1962. Performance expectancy as a determinant of actual performance. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 65(3): 178-182.
- Aronson, E. ve Carlsmith, J. M. 1963. The effect of the severity of threat on the devaluation of forbidden behavior. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66: 584-588.
- Aronson, E. 1992. The return of the repressed: Dissonance theory makes a comeback. *Psychological Inquiry*, 3(4): 303-311.
- Bakker, M., Dijk, A. V. ve Wicherts, J. M. 2012. The rules of the game called psychological science. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6): 543-554.
- Beauvois, J. L., Ghiglione, R. ve Joule, R. V. 1976. Some limitations of convenient reinterpretations of dissonance affects. *Bulletin de Psychologie*, 29: 758-765.
- Beauvois, J. L., Joule, R. V., ve Brunetti, F. 1993. Cognitive rationalization and act rationalization in an escalation of commitment. *Basic and Applied Social Psychology*, 14: 1-17.
- Bem, D. J. 1967. Self perception: An alternative interpretation of cognitive dissonance phenomena. *Psychological Review*, 74(3): 183-200.
- Bem, D. J. 1972. *Self perception theory*. California: Standford University.
- Bluman, A. G. 2012. *Elementary statistics a step by step approach*. NY: America.
- Brandt, M. J., Ijzerman, H., Dijksterhuis, A., Farach, F. J., Geller, J., Sorolla, R. G., Veer, A. V. 2014. The replication recipe: What makes for a convincing replication? *Journal of Experimental Social Psychology*, 50: 217-224.
- Brehm, J. W. 1956. Postdecision changes in the desirability of alternatives. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 52: 384-389.
- Brehm, J. W. ve Cohen, A. R. 1962. *Explorations in cognitive dissonance*. Oxford: Wiley.
- Cartwright, D. ve Harary, F. 1956. Structural balance: A generalization of Heider's theory. *Psychological Review*, 63: 277-293.

- Cooper, I. ve Goethals, G. R. 1974. Unforeseen events and the elimination of cognitive dissonance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29: 441-445.
- Cooper, J., Zanna, M. P. ve Goethals, G. R. 1974. Mistreatment of an esteemed other as a consequence affecting dissonance reduction. *Journal of Experimental Social Psychology*, 10: 224-233.
- Cooper, J., Fazio, R. H. ve Rhodewalt, F. 1978. Dissonance and humor: Evidence for the undifferentiated nature of dissonance arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36: 280-285.
- Cooper, J., Zanna, M. P. ve Taves, P. A. 1978. Arousal as a necessary condition for attitude change following forced compliance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36: 1101-1106.
- Cooper, J. ve Fazio, R. H. 1984. A new look at dissonance theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 17: 229-264.
- Cooper, J. 2007. *Cognitive dissonance fifty years of a classic theory*. California: SAGE Publications.
- Crocker, J. 2011. The road to fraud starts with a single step. *Nature*, Kasım: 479.
- Davis, K. ve Jones, E. E. 1960. Changes in interpersonal perception as a means of reducing cognitive dissonance. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61: 402-410.
- Elliot, A. J. ve Devine, P. G. 1994. On the motivational nature of cognitive dissonance: Dissonance as psychological discomfort. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(3): 382-394.
- Erdfelder, E., Faul, F. ve Buchner, A. 1996. GPower: A general power analysis program. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 1(1): 1-11.
- Fazio, R. H., Zanna, P. M. ve Cooper, J. 1976. Dissonance and self-perception: An integrative view of each theory's proper domain of application. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13: 464-479.
- Ferguson, C. J. ve Heene, M. 2012. A vast graveyard of undead theories: Publication bias and psychological science's aversion to the null. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6): 555-561.
- Festinger, L., Riecken, H. W. ve Schachter, S. 1956. *When prophecy fails*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Festinger, L. 1957. *A theory of cognitive dissonance*. California: Stanford University Press.
- Festinger, L. ve Carlsmith, M. J. 1959. *Cognitive consequences of forced compliance*. California: Stanford University Press.

- Francis, G. 2012. The psychology of replication and replication in psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6): 585-594
- Frank, M. C. ve Saxe, R. 2012. Teaching Replication. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6): 600-604.
- Fried, C. B. ve Aronson, E. 1995. Hypocrisy, misattribution, and dissonance reduction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21: 925-933.
- Gibbons, F. X., Eggleston, T. J. ve Benthin, A. C. 1997. Cognitive reactions to smoking relapse: The reciprocal relation between dissonance and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1): 184-195.
- Harmon-Jones, Eddie (2019). *Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology*. (2. baskı). Washington: American Psychological Association.
- Heider, F. 1946. Attitudes and cognitive organization. *The Journal of Psychology*, 21: 107-112.
- Hoyt, M. F., Henley, M. D. ve Collins, B. E. 1972. Studies in forced compliance: Confluence of choice and consequence on attitude change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 23: 205-210.
- John, L. K., Loewenstein, G. ve Prelec, D. 2012. Measuring the prevalence of questionable research practices with incentives for truth telling. *Psychological Science*, 23(5): 524-532.
- Joule, R. V. ve Leveque, L. 1993. *Attitude change as a function of argumentation length*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. France: Provence University.
- Klein, R. A., Vianello M., Hasselman, F., Adams, B. G., Adams, R. B., Alper, S.,Nosek, B. A. 2018. Many labs 2: Investigating variation in replicability across samples and settings. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 1(4): 443-490.
- Koole, S. L. ve Lakens, D. 2012. Rewarding replications: A sure and simple way to improve psychological science. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6): 608-614.
- Lee, W. S. ve Schwarz, N. 2010. Washing away postdecisional dissonance. *Science*, 328: 709.
- Lepper, M. N., Zanna, M. P. ve Abelson, R. P. 1970. Cognitive irreversibility in a dissonance reduction situation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16(2): 191-198.
- Linder, D. E., Cooper, J. ve Jones, E. E. 1967. Decision freedom as a determinant of the role of incentive magnitude in attitude change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6: 245-254.

- Lindsay, D. S. 2015. Replication in psychological science. *Psychological Science*, 26(12): 1827-1832.
- Maio, G. R., Haddock, G. ve Verplanken, B. 2018. *The psychology of attitudes and attitude change*. Sage Publications.
- Markus, H. R. ve Kitayama, S. 1991. Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98: 224-253.
- Marlowe, D. ve Crowne, D. P. 1961. Social desirability and response to perceived situational demands. *Journal of Counseling Psychology*, 25(2): 109-115.
- Masakata, N. ve Perlovsky, L. 2012. The efficacy of musical emotions provoked by Mozart's music for the reconciliation of cognitive dissonance. *Scientific Reports*, 2: 694.
- Mendonca, P. J. ve Brehm, S. S. 1983. Effects of choice on behavioral treatment of overweight children. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 1(4): 343-358.
- Mills, J. ve Ross, A. 1964. Effects of commitment and certainty on interest in supporting information. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 68: 552-555.
- Mills, J. 1965. Avoidance of dissonant information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2: 589-593.
- Mills, J. ve Jellison, J. 1968. Avoidance of discrepant information prior to commitment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8: 59-62.
- Mills, J. ve Ford, T. E. 1995. Effects of importance of a prospective choice upon private and public evaluations of the alternatives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21: 256-266.
- Mills, E. H. ve Jones, J. 2016. *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology*. American Psychological Association.
- Myers, G. D. 2010. *Social psychology*. NY: McGraw-Hill.
- Nederhof, A. J. 1985. Methods of coping with social desirability bias: A review. *European Journal of Social Psychology*, 15: 263-280.
- Nosek, B. A. ve Anan, Y. B. 2012. Scientific utopia: I. Opening scientific communication. *Psychological Inquiry*, 23: 217-243.
- Nuttin, J. M. 1996. *The illusion of attitude change*. Belgium: Leuven University Press.
- Pallack, M. S. ve Piitman, T. S. 1972. General motivational effects of dissonance arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 21: 349-358.
- Pashler, H. ve Wagenmakers, E. J. 2012. Editors' Introduction to the special section on replicability in psychological science: A crisis of confidence? *Perspectives on*

- Psychological Science*, 7(6): 528-530.
- Rabbie, J. M., Brehm, J. W. ve Cohen, A. R. 1959. Verbalization and relations to cognitive dissonance. *Journal of Personality*, 27: 407-417.
- Reis, H. T. 2012. The future of scientific publication in psychology: Utopias and dystopias. *Psychological Inquiry*, 23: 298-300.
- Sherman, S. J. ve Gorkin, L. 1980. Attitude bolstering when behavior is inconsistent with central attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 16: 388-403.
- Simmons, J. P., Nelson, L. D. ve Simonsohn, U. 2011. False-positive psychology: Undisclosed flexibility in data collection and analysis allows presenting anything as significant. *Psychological Science*, 22(11): 1359-1366.
- Simon, L., Greenberg, J. ve Brehm, J. 1995. Trivialization: The forgotten mode of dissonance reduction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68: 247-260.
- Simons, D. J., Halcombe, A. O. ve Spellman, B. A. 2014. An introduction to registered replication reports. *Perspectives on Psychological Science*, 9(5): 552-555.
- Simons, D. J. 2014. The value of direct replication. *Perspectives on Psychological Science*, 9(1): 76-80.
- Sorolla, R. G. 2012. Science or art? How aesthetic standards grease the way through the publication bottleneck but undermine science. *Perspective on Psychological Science*, 7(6): 562-571.
- Spellman, B. A. 2012. Introduction to the special section on research practices. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6): 655-656.
- Steele, C. M., Southwick, L. L. ve Critchlow, B. 1981. Dissonance and alcohol: Drinking your troubles away. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41: 831-846.
- Steele, C. M. ve Liu, T. J. 1983. Dissonance processes and self-affirmation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41: 831-846.
- Stroebe, W., Postmes, T. ve Spears, R. 2012. Scientific misconduct and the myth of self correction in science. *Perspectives on Psychological Science*, 7(6): 670-688.
- Stroebe, W. ve Fritz, S. 2013. The alleged crisis and the illusion of exact replication. *Perspectives on Psychological Science*, 9(1): 59-71.
- Su, L., Gao, L. 2014. Strategy compatibility: The time versus money effect on product evaluation strategies. *Journal of Consumer Psychology*, 24(4): 549-556.

- Thibodeau, R, ve Aronson, E. 1992. Taking a closer look Reasserting the role of the self concept in dissonance theory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18: 591-602.
- Wicherts, J. M. 2011. Psychology must learn a lesson from fraud case. *Nature*, Kasım: 480.
- Zimbardo, P. G. ve Leippe, M. R. 1991. *The psychology of attitude change and social influence*. NY: McGraw-Hill.

EKLER

EK 1: TEZ ÇALIŞMASINA KATILIM İÇİN DUYURU METNİ



BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

Bu araştırma, Başkent Üniversitesi Psikoloji Yüksek Lisans Programında Dr. Öğretim Üyesi Canay Doğulu'nun danışmanlığında yürütülen yüksek lisans öğrencisi Sercan Akhanlı'nın tezi kapsamında yapılmaktadır. Çalışmanın temel amacı "Performans Ölçümü" üzerinedir.

Çalışmanın verileri, Başkent Üniversitesi Psikoloji Bölümü Laboratuvar'ında **2 SAAT** süren oturumlarla toplanacaktır. Her oturuma yalnızca **1 KİŞİ** alınacaktır.

Çalışmaya katılabilmek adına her katılımcının oturum saati ve günü için **randevu alması gerekmektedir**. Katılımcıların oturum saati başlamadan en geç **5 dakika** öncesinde **F-411** numaralı odanın önünde hazır bulunması gerekmektedir.

Randevu İçin İletişim: 0506 830 63 74

Randevu Almak İçin Son Tarih: 8 Mayıs Çarşamba 19.00'a kadar

Araştırmanın Yapılacağı Yer: Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü **4. kat F-411** numaralı oda.

"EK PUANIN ALINABİLMESİ İÇİN OTURUM TAMAMLANDIĞINDA KATILIMCI LİSTESİNE İMZA ATMANIZ GEREKMEKTEDİR."

EK 2: F-411 NUMARALI DENEY ODASININ FOTOĞRAFI



EK 3: GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU VE BİLGİLENDİRME FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu araştırma Başkent Üniversitesi Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı'nda Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu'nun danışmanlığında yürütülen, Sercan Akhanlı'nın bir çalışmasıdır. Bu çalışma kapsamında performans ölçümleri incelenmektedir. Çalışmanın yaklaşık 2 saat sürmesi beklenmektedir.

Sizden kimliğinizle ilgili hiçbir bilgi istenmemektedir. Vereceğiniz bilgiler kimlik bilgileriniz alınmadan tamamıyla gizli tutularak, yalnızca araştırmacı tarafından değerlendirilecektir.

Çalışmadan elde edilecek sonuçlar sadece bilimsel amaçlı olarak kullanılacaktır. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmada sizi rahatsız eden herhangi bir durumla karşılaşırsanız ya da devam etmek istemezseniz çalışmayı yarıda bırakabilirsiniz.

Veri toplama ve analiz sürecinin sonunda elde edilen bulgularla ilgili tüm sorularınız cevaplandırılacaktır.

Yardımlarınız ve katılımınız için teşekkürler.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için; Sercan Akhanlı (E-posta: sercan_akhanli@hotmail.com) ya da Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu (E-posta: canaydogulu@baskent.edu.tr) ile iletişim kurabilirsiniz.

Yukarıdaki bilgileri okudum ve bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum. Çalışmayı istediğim zaman yarıda kesip bırakabileceğimi biliyorum. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayımlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

Evet

Hayır

EK 4: SOSYODEMOGRAFİK BİLGİLER

Sosyodemografik Bilgiler

Cinsiyet : _____

Doğum Yılı : _____

Üniversite : _____

Fakülte-Bölüm : _____

EK 5: 12 ADET TAHTA SİLİNDİRDEN MEYDANA GELEN MATERYAL



EK 6: 48 ADET TAHTA KÜPTEN MEYDANA GELEN MATERYAL



EK 7: GRUP B İÇİN

Oldukça Eğlenceliydi.

Çok Keyif Aldım.

Oldukça İlginçti.

Heyecan Vericiydi.

Oldukça İlgi Çekiciydi.

EK 8: 1 TL VE 50 TL İÇİN YAZILMIŞ SENARYO

Deneyi Yapan Kişi: Sercan Akhanlı (Her Zaman)

Sahte Katılımcı: Şevval Tanman (Örneğin)

Mülakatı Yapan Kişi: Esin Kırcalı (Örneğin)

1. Materyal: Tabla üzerinde 12 adet silindir tahtanın takılıp çıkarılmasını sağlayacak yapı

2. Materyal: Tabla üzerinde 48 adet kare tahta yapıların döndürülebilme özelliğine sahip yapı

Deney aşamasına geçilmeden önce deneyi yapan kişi (Sercan) deney için F-411 no'lu odanın önünde bekleyen katılımcıya içeriye geçelim dedikten sonra:

Deneyi Yapan Kişi (Sercan): “Merhaba ben Sercan Akhanlı. Bu üniversitede psikoloji bölümünde yüksek lisans öğrencisiyim. Sizinle birlikte deney aşamasına geçmeden önce, size birkaç bilgi vermek istiyorum. Öncelikle deney aşaması boyunca telefonunuzu lütfen titreşimi olmayacak şekilde sessize almanız veya kapatmanız mümkün mü? (Beklenir) Araştırmamız bildiğiniz gibi 2 saat olarak duyuruldu, normalde 1 saatten biraz daha uzun sürüyor. Olur da psikolojiye yeni başlayan öğrencilerden biri katılımcıyla görüşme yapmak isterse diye süreyi 2 saat olarak duyurmak istedik.”

*Daha sonra bilgilendirme formu doldurulması istenmektedir. Bu sırada odadanın içinde yer alan diğer odada katılımcılara verilecek görevler için materyaller hazır halde bulunmalıdır. Katılımcıya ilk olarak **1. Materyal** sunulmalıdır.*

Sercan (Nasıl yapılması gerektiğini göstererek): Bu şekilde kendi hızınızda ve tek elinizi kullanarak yapacaksınız.

*Bu aşamada **Sercan** zaman çizelgesi içeren kağıda bir şeyler yazarak katılımcının performansına dair bir şeyler yazmış gibi görünecek. Katılımcının işlemi yerine getirmesi*

yarım saati bulunduğunda 2. Materyal katılımcıya sunulacak:

Sercan (Nasıl yapılması gerektiğini göstererek): Bu şekilde kendi hızınızda ve tek elinizi kullanarak yapacaksınız.

Bu aşamada Sercan zaman çizelgesi içeren kağıda bir şeyler yazarak katılımcının performansına dair bir şeyler yazmış gibi görünecek. Katılımcının işlemi yerine getirmesi yarım saati bulunduğunda Sercan saatini durduracak ve:

Sercan: Evet, araştırmamız buraya kadardı. Bu yaptıklarınızı niye yaptığımızla fikir sahibi olmanız için size araştırmamızla ilgili biraz bilgi vermek istiyorum. Normalde araştırmada 2 farklı grup var. Sizin de içinde bulunduğunuz gruptakilere araştırmayla ilgili hiçbir bilgi vermiyoruz. Dolayısıyla bu gruptakiler deney hakkında bilgi sahibi olmadan sadece verilen talimatlara uyuyor. Ancak diğer grup için bekleyen katılımcılar için araştırma hakkında ön bilgi veriyoruz. Bu verdiğimiz ön bilgiler içerisinde (Grup B İçin başlıklı kağıdı katılımcıya göstererek) “çok eğlenceliydi, çok keyif aldım, oldukça ilginçti, oldukça ilgi çekiciydi, heyecan vericiydi.” bunlar yer alıyor. Ön bilgiyi diğer gruptaki katılımcılara bizim için çalışan bir öğrenci aracılığıyla veriyoruz. O öğrenciyi deneyi yeni bitirmiş bir katılımcı olarak tanıştırıyoruz. Yani, diyorum ki “Bu kişi şu-şu-şu... deneyi daha yeni bitirdi ve siz deneye başlamadan önce ondan size bilgi vermesini rica ettim.” Daha sonra kendilerini deneye alıyoruz. Bu da araştırmanın daha gerçekçi olmasını sağlıyor. Bunu ben yapmış olsaydım, pek de istediğimiz amaca ulaşamazdık.

Not: Buradaki tüm replikler her koşulda kullanılacaktır. Bu aşamadan sonra deney, katılımcının hangi koşulda olduğuna göre (1 Lira Grubu, 50 Lira Grubu ya da Kontrol Grubu) şekillenecektir.

1 TL ve 50 TL GRUBU

ÖNEMLİ!!!: Sıradaki gerçek katılımcı 1 TL ya da 50 TL grubunda yer alıyorsa **sahte katılımcı olan arkadaşımız (Örneğin Şevval) burada görev alacaktır. Mülakatı yapan kişi de (Örneğin Esin) görev alacaktır.**

ÖNEMLİ!!!: 1 TL ya da 50 TL grubunda bir katılımcı varsa, Sercan katılımcıya deney yaparken, **deney başladıktan sonra Sercan tarafından sahte katılımcıya** (Örneğin Şevval) **mesaj atılacaktır.**

“Ben yapmış olsaydım, pek de istediğimiz sonuca ulaşamazdık.” cümlesi kurulduktan sonra:

Sercan: Buraya kadar her şey açık öyle değil mi? (duraksar ve telefona bakar). Şimdi sizden garip bir istekte bulunmam gerekiyor (biraz bekler ve bu isteği söylemekten çekinircesine bir ifadeyle). Bize yardım edecek olan öğrencimiz bugün ne yazık ki gelemeyecek, kendisinin acil bir işi çıkmış. Biz de kendisinin yerine bu görevi üstlenecek birini arıyoruz. Sıradaki katılımcı şu anda bizim çıkmamızı bekliyor (saate bakar). Açıkçası, bu araştırmanın başındaki hocamız bu görevi sizin üstlenebileceğinize dair bir öneri sundu biraz önce (telefona dokunur). Eğer kabul ederseniz, bunun nasıl yapılacağıyla ilgili sizi bilgilendireceğim. Hatta ileride olur da böyle bir durum söz konusu olursa sizinle tekrar iletişime geçip yardım isteyebiliriz. Şimdi size bu iş için 1 TL (50 TL) (eğer 50 TL grubundaysa 50 TL verilecek) vereceğiz. Bunu bizim için yapabilir misiniz?

Eğer katılımcı pek istekli olmazsa yaşanacak senaryo:

Katılımcı: Pek emin değilim.

Sercan: Merak etmeyin sadece birkaç dakika sürecek, eğer ileride size ulaşmak istediğimizde yardımcı olmak için gelemeseniz de anlayışla karşılız.

Katılımcı: Peki o halde kabul ediyorum (Umuyoruz olumlu cevap gelecek).

Sercan: Teşekkür ederim. Şimdi size daha önce bahsettiğim (Grup B İçin yazılı kağıdı göstererek) kısmı tekrar gözden geçirmenizi istiyorum. Başlığın altında yazılanları dikkatli bir şekilde okuyun lütfen.

Katılımcı okuduktan sonra:

Sercan: Tamam değil mi?

Katılımcı: Evet [Daha sonra kendisine 1 TL (50 TL) verilmiştir].

Sercan: Tamam o zaman. Daha önce de söylediğim gibi katılımcı birazdan burada olacak. Bildiğim kadarıyla dışarıda bizi bekleyen katılımcı, bir kadın (**sahte katılımcı rolündeki arkadaşımız kastediliyor**). Sizden beklediğimiz, söylemenizi istediğimiz şeyleri katılımcıyla paylaşmanız. Kağıtta yazan ifadeleri kullanarak katılımcıya (sahte katılımcı) anlatmanızı bekliyoruz. Buraya kadar her şey açıksa kendisini içeri alabilirim.

Bu sırada sahte katılımcı (Şevval) F-411 no'lu odanın girişinde hazır bekliyordur. O sırada kapıdan dışarı çıkan katılımcı ve Sercan, Şevval'i görür. Şevval, Sercan'la ilk defa tanışmış gibi davranmalıdır.

Sercan (sahte katılımcı rolündeki Şevval'e dönerek): Merhaba ben araştırmayı yürüten araştırmacı Sercan Akhanlı. Öncelikle hoş geldiniz. Çalışmaya başlamadan önce araştırmayı yeni bitiren katılımcımızla sizi tanıştırmak istedim, odada konuşabilirsiniz. Ben siz konuştuktan sonra birkaç dakika içerisinde tekrar yanınıza geleceğim. **Konuşmanız bittikten sonra siz odadan ayrılıp, dışarıda bekleyebilirsiniz.**

Şevval: Peki, benim için uygundur.

Şevval ile esas katılımcı tekrar odaya geçer. Sercan konuşma bitene kadar odanın yakınlarında olacaktır. Bu sırada Şevval ile esas katılımcı görüşme odasına geçtikten sonra, Şevval ses kaydını katılımcı fark etmeyecek şekilde almalıdır. Telefon masanın üzerine konulabilir. Katılımcıya çok da fark ettirmeden (telefonu masaya koymak normal bir hareketmiş gibi olmalıdır) gerçekleştirilmelidir.

Daha sonra esas katılımcımız, ikna etmek için sahte katılımcımız (Şevval) ile konuşmaya başlayacaktır.

Esas Katılımcı: Deney oldukça eğlenceliydi. Çok keyif aldım ve ilgi çekici olduğunu gördüm (esas katılımcının benzer içerikte ifadelerle deneyin eğlenceli olduğunu belirtmesi umulur).

Şevval (şaşıran bir ifadeyle): Gerçekten mi? Deneye daha önce katılan arkadaşlarım deneyin oldukça sıkıcı olduğunu söylemişti (sahte katılımcı her zaman bu ifadeleri kullanmalı).

Esas Katılımcı: Hayır, tam tersi oldukça eğlenceli bir deneydi (Beklediğimiz cevap).

Şevval (ikna olmuş bir tavırla): Anladım, o zaman dediğiniz gibidir (duraksar). Bilgi için teşekkürler, ben şimdi odadan ayrılıyım.

Şevval ikna olmuş bir tavırla davranış sergilemelidir. Konuşma bittikten sonra, katılımcı odada beklemektedir. Şevval (sahte katılımcı) ise odadan ayrılır, Sercan odaya döner.

Sercan (esas katılımcıya): Size daha önce psikoloji öğrencisinin sizinle konuşmak isteyebileceğinden bahsetmiştim. Öncelikle araştırmaya katıldığınız ve bize yardım ettiğiniz için çok teşekkürler. Umarım verilen görevler sizi eğlendirmiştir. Belki ilerde böyle bir durumla karşılaştığımızda sizinle tekrar telefon aracılığıyla tekrar iletişime geçeriz. Bu arada birçok katılımcı araştırmanın oldukça ilginç olduğunu söylemiş. Sizin de araştırmayla ilgili düşüncelerinizi söyleme şansınız olacak. Şimdi siz lütfen burada bekleyin ben 1-2 dakika içinde size birkaç soru sormak isteyen öğrencimizle birlikte buraya geleceğim.

Sercan, odaya mülakatı yapan kişiyle (Esin'le) birlikte geldikten sonra

Sercan: Evet, isterseniz başlayabilirsiniz.

Sercan odadan ayrılır, Esin ile katılımcı karşılıklı oturur. Bu aşamada Esin'in ses kaydını unutmaması ve konuşmaya başlamadan önce ayarlamış olması gerekmektedir. Ses kaydı katılımcı fark etmeyecek şekilde alınmalıdır. Elinde soru kağıtlarıyla odaya giren Esin, kağıtlarla birlikte ses kaydı açılmış telefonu masanın üzerine koyar. Katılımcı anlamamalıdır.

Bu aşamadan sonra:

Esin: Merhaba, ben psikoloji öğrencisiyim size birkaç sorum olacak (Bkz, Ek-10).

*Burada **Esin**'e verilen 4 farklı soru yer almaktadır. Sorular ve cevap kağıtları Esin'in elinde olacaktır. Her soru sırasıyla sorulmalıdır. İlk soru sorulduktan sonra **Esin (mülakatı yapan kişi)** ilk sorunun altındaki cevabın olduğu kağıdı katılımcıya vermelidir. Katılımcı bu sayede cevabı işaretleyecektir. İkinci, üçüncü ve dördüncü soruların sorulma aşamasında da aynı yöntem uygulanacaktır.*

Sorular sorulduktan sonra:

Esin: Evet araştırmayla ilgili sorularımız bu kadardı, değinmek istediğim bir diğer konu var. Daha önce benzer bir çalışmaya katıldınız mı? Ya da benzer içerikte bir çalışma hakkında bir bilginiz var mı? Herhangi bir şekilde çalışmaya dair şüphelendiğiniz bir nokta oldu mu?

*Üstte sorulan sorulara verilen cevaplara **Esin** herhangi bir cevap vermeyecektir. Üstteki sorular esas katılımcı tarafından cevaplandıktan sonra:*

Esin: Teşekkür ederim.

Esin elinde tuttuğu sorularla birlikte cevap kağıtlarını alarak dışarı çıkar.

***Sercan ile Şevval** odaya girer. Sercan'ın elinde katılım sonrası bilgilendirme formu bulunacaktır. Katılımcıya deney detaylı olarak anlatılacaktır. 1 TL ya da 50 TL grubunda bulunun katılımcıdan verilen para geri alınacaktır. **Şevval** burada herhangi bir konu hakkında konuşmaz. Sadece sahte katılımcı rolünde olduğu esas katılımcıya belirtilmesi için yer alır.*

EK 9: KONTROL GRUBU İÇİN YAZILMIŞ SENARYO

Deneyi Yapan Kişi: Sercan Akhanlı (Her Zaman)

Mülakatı Yapan Kişi: Esin Kırcalı (Örneğin)

1. Materyal: Tabla üzerinde 12 adet silindir tahtanın takılıp çıkarılmasını sağlayacak yapı

2. Materyal: Tabla üzerinde 48 adet kare tahta yapıların döndürülebilme özelliğine sahip yapı

Deney aşamasına geçilmeden önce deneyi yapan kişi (Sercan) deney için F-411 no'lu odanın önünde bekleyen katılımcıya içeriye geçelim dedikten sonra:

Deneyi Yapan Kişi (Sercan): “Merhaba ben Sercan Akhanlı. Bu üniversitede psikoloji bölümünde yüksek lisans öğrencisiyim. Sizinle birlikte deney aşamasına geçmeden önce, size birkaç bilgi vermek istiyorum. Öncelikle deney aşaması boyunca telefonunuzu lütfen titreşimi olmayacak şekilde sessize almanız veya kapatmanız mümkün mü? (Beklenir) Araştırmamız bildiğiniz gibi 2 saat olarak duyuruldu, normalde 1 saatten biraz daha uzun sürüyor. Olur da psikolojiye yeni başlayan öğrencilerden biri katılımcıyla görüşme yapmak isterse diye süreyi 2 saat olarak duyurmak istedik.”

*Daha sonra bilgilendirme formu doldurulması istenmektedir. Bu sırada odanın içinde yer alan diğer odada katılımcılara verilecek görevler için materyaller hazır halde bulunmalıdır. Katılımcıya ilk olarak **1. Materyal** sunulmalıdır.*

Sercan (Nasıl yapılması gerektiğini göstererek): Bu şekilde kendi hızınızda ve tek elinizi kullanarak yapacaksınız.

*Bu aşamada **Sercan** zaman çizelgesi içeren kağıda bir şeyler yazarak katılımcının performansına dair bir şeyler yazmış gibi görünecek. Katılımcının işlemi yerine getirmesi yarım saati bulduğunda **2. Materyal** katılımcıya sunulacak:*

Sercan (Nasıl yapılması gerektiğini göstererek): Bu şekilde kendi hızınızda ve tek elinizi kullanarak yapacaksınız.

Bu aşamada Sercan zaman çizelgesi içeren kağıda bir şeyler yazarak katılımcının performansına dair bir şeyler yazmış gibi görünecek. Katılımcının işlemi yerine getirmesi yarım saati bulduğunda Sercan saatini durduracak ve:

Sercan: Evet, araştırmamız buraya kadardı. Bu yaptıklarınızı niye yaptığımızla fikir sahibi olmanız için size araştırmamızla ilgili biraz bilgi vermek istiyorum. Normalde araştırmada 2 farklı grup var. Sizin de içinde bulunduğunuz gruptakilere araştırmayla ilgili hiçbir bilgi vermiyoruz. Dolayısıyla bu gruptakiler deney hakkında bilgi sahibi olmadan sadece verilen talimatlara uyuyor. Ancak diğer grup için bekleyen katılımcılar için araştırma hakkında ön bilgi veriyoruz. Bu verdiğimiz ön bilgiler içerisinde (Grup B İçin başlıklı kağıdı katılımcıya göstererek) “çok eğlenceliydi, çok keyif aldım, oldukça ilginçti, oldukça ilgi çekiciydi, heyecan vericiydi.” bunlar yer alıyor. Ön bilgiyi diğer gruptaki katılımcılara bizim için çalışan bir öğrenci aracılığıyla veriyoruz. O öğrenciyi deneyi yeni bitirmiş bir katılımcı olarak tanıştırıyoruz. Yani, diyorum ki “Bu kişi şu-şu-şu... deneyi daha yeni bitirdi ve siz deneye başlamadan önce ondan size bilgi vermesini rica ettim.” Daha sonra kendilerini deneye alıyoruz. Bu da araştırmanın daha gerçekçi olmasını sağlıyor. Bunu ben yapmış olsaydım, pek de istediğimiz amaca ulaşamazdık.

KONTROL GRUBU

ÖNEMLİ!!!: Sıradaki **gerçek katılımcı** kontrol grubunda yer alıyorsa **sahte katılımcı** (Şevval) **burada görev almayacaktır.** Sadece **mülakatı yapan kişi** (Esin) **görev alacaktır.**

“Ben yapmış olsaydım, pek de istediğimiz sonuca ulaşamazdık.” cümlesi kurulduktan sonra:

Sercan (esas katılımcıya): Size daha önce psikoloji öğrencisinin sizinle konuşmak isteyebileceğinden bahsetmişim. Öncelikle araştırmaya katıldığınız ve bize yardım ettiğiniz için çok teşekkürler. Umarım verilen görevler sizi eğlendirmiştir. Belki ilerde böyle bir durumla karşılaştığımızda sizinle tekrar telefon aracılığıyla tekrar iletişime geçeriz. Bu arada birçok katılımcı araştırmanın oldukça ilginç olduğunu söylemiş. Sizin de araştırmayla ilgili

düşüncelerinizi söyleme şansınız olacak. Şimdi siz lütfen burada bekleyin ben 1-2 dakika içinde size birkaç soru sormak isteyen öğrencimizle birlikte buraya geleceğim.

Sercan, odaya mülakatı yapan kişiyle (**Esin'le**) birlikte geldikten sonra

Sercan: Evet, isterseniz başlayabilirsiniz.

Sercan odadan ayrılır, Esin ile katılımcı karşılıklı oturur. Bu aşamada Esin'in ses kaydını unutmaması ve konuşmaya başlamadan önce ayarlamış olması gerekmektedir. Ses kaydı katılımcı fark etmeyecek şekilde alınmalıdır. Elinde soru kağıtlarıyla odaya giren Esin, kağıtlarla birlikte ses kaydı açılmış telefonu masanın üzerine koyar. Katılımcı anlamamalıdır.

Bu aşamadan sonra:

Esin: Merhaba, ben psikoloji öğrencisiyim size birkaç sorum olacak (Bkz, Ek-10).

Burada Esin'e verilen 4 farklı soru yer almaktadır. Sorular ve cevap kağıtları Esin'in elinde olacaktır. Her soru sırasıyla sorulmalıdır. İlk soru sorulduktan sonra Esin (mülakatı yapan kişi) ilk sorunun altındaki cevabın olduğu kağıdı katılımcıya vermelidir. Katılımcı bu sayede cevabı işaretleyecektir. İkinci, üçüncü ve dördüncü soruların sorulma aşamasında da aynı yöntem uygulanacaktır.

Sorular sorulduktan sonra:

Esin: Evet araştırmayla ilgili sorularımız bu kadardı, değinmek istediğim bir diğer konu var. Daha önce benzer bir çalışmaya katıldınız mı?

Ya da benzer içerikte bir çalışma hakkında bir bilginiz var mı? Herhangi bir şekilde çalışmaya dair şüphelendiğiniz bir nokta oldu mu?

Üstte sorulan sorulara verilen cevaplara Esin herhangi bir cevap vermeyecektir. Üstteki sorular esas katılımcı tarafından cevaplandıktan sonra:

Esin: Teşekkür ederim.

*Esin elinde tuttuğu sorularla birlikte cevap kağıtlarını alarak dışarı çıkar. **Sercan tek başına** odaya girer. Sercan'ın elinde katılım sonrası bilgilendirme formu bulunacaktır. Katılımcıya deney detaylı olarak anlatılacaktır.*

4) Benzer bir deneye katılmak ister miydiniz? Ne şekilde? Değilse ne şekilde değillerdi?
Katılma isteğiniz ile ilgili -5 ile 5 arasında puan verebilir misiniz? -5 katılmayı hiç istemezdim, +5 katılmayı çok isterdim, anlamına gelmektedir, 0 ise ne katılmayı isterdim ne de istemezdim, anlamına gelmektedir.

Soru 4.

-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5
Asla					Nötr		Kesinlikle			
Katılmazdım							Katılırdım			

EK 11: KATILIM SONRASI BİLGİLENDİRME FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu araştırma, daha önce de belirtildiği üzere, Başkent Üniversitesi Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı'nda Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu'nun danışmanlığında yürütülen, Sercan Akhanlı'nın bir çalışmasıdır. Bu çalışmanın amacı, ilk başta "Performans Ölçümü" incelenmesi olarak sunulmuştur. Ancak, çalışmanın asıl amacı, bilişsel çelişki deneyiminin incelenerek orijinal psikoloji deneyinin (Festinger ve Carlsmith, 1959) replikasyonunu gerçekleştirmektir. Katılımcıların araştırmanın deseni ve hipotezlerini fark etmesi verecekleri tepkileri etkileyebileceğinden, başta araştırmanın amacı açık ve ayrıntılı olarak verilmemiştir. Araştırma hipotezlerinin deneysel desene test edilebilmesi için katılımcılara araştırma amacı ve desene ilgili bilgi katılımları sonunda verilmektedir.

Bilişsel çelişki kuramı çerçevesinde katılımcıların bilişsel çelişkiye maruz kalması amacıyla bu çalışmada, bir grup katılımcıya belirlenen prosedürlerin gerçekleştirilmesinden sonra 1 lira verilerek dışarıda bekleyen katılımcının deneyin eğlenceli olduğuna ikna etmesi amaçlanmıştır, bir grup katılımcıya da aynı işlemler gerçekleştirildikten sonra ve aynı amaçla 50 lira verilmiştir. Kontrol prosedürü olarak da bir diğer gruba aynı işlemler para verilmeden gerçekleştirilmiştir, yani bu gruptaki katılımcılara başka bir katılımcıyı deneyin eğlenceli olduğuna dair ikna etmesi için herhangi bir para verilmemiştir. Katılımcıların seçkisiz atama yoluyla üç gruba atandığı bu çalışmada, 1 lira alan gruptaki katılımcıların 50 lira alan gruptaki katılımcılara kıyasla bilişsel çelişki yaşamaları beklenmektedir. Kısaca, her katılımcı deneyin sıkıcı olduğunu bilmesine rağmen 1 lira alan gruptaki katılımcılar deneyin eğlenceli olduğuna kendilerini inandıracaklardır. Katılımcılara deney için ikna yardımlarına karşılık verildiği için ödenen paranın da deney sonunda geri alınması gerekmektedir.

Ayrıca bilişsel çelişki deneyiminin görüşmeci tarafından yarı açık uçlu ve derecelendirme sorularıyla değerlendirildiği mülakat aşamasında, verilen cevaplar katılımcının bilgisi dahilinde olmadan –daha sonra nitel analiz yapılması amacıyla- ses kaydı alınmıştır. Bu çalışmadan elde edilecek ilk verilerin ilk Temmuz 2019 sonunda elde edilmesi yapılacak orijinal bilişsel çelişki deneyi sonunda elde edilmesi planlanmaktadır. Elde edilen bilgiler sadece bilimsel araştırma ve yazılarda kullanılacaktır. **Çalışmanın sağlıklı ilerleyebilmesi ve bulguların güvenilir olması için çalışmaya katılacağınızı bildiğiniz diğer kişilerle çalışma ile**

ilgili detaylı bilgi paylaşımında bulunmamanızı dileriz. Bu araştırmaya katıldığınız için tekrar çok teşekkür ederiz.

Araştırmanın sonuçlarını öğrenmek ya da araştırma hakkında daha fazla bilgi almak için Sercan Akhanlı (E-posta: sercan_akhanli@hotmail.com) ya da Dr. Öğr. Üyesi Canay Doğulu (E-posta: canaydogulu@baskent.edu.tr) ile iletişim kurabilirsiniz.